

VIDA ISTVÁN

A lengyel emigráns kormány lisszaboni követségének magyar vonatkozású iratai (1942–1945)

Köztudomású, hogy a második világháború alatt a Kállay-kormány béketapogatódásaiban, a szövetséges nagyhatalmakkal való kapcsolatkeresésben és a kapcsolatok fenntartásában a lengyel polgári emigráció jelentős közvetítői szerepet játszott. Bár már eddig is sok adat került nyilvánosságra, legutóbb pl. Újpétery Elemér memoárjában is,¹ az ún. „lengyel vonal” Juhász Gyula rövid tanulmányát kivéve² mindmáig feldolgozatlan. De nemcsak ez a közvetítő tevékenység feltáratlan. Idehaza viszonylag kevés szó esett a lengyel emigráns kormány külpolitikájáról, különösen pedig közép- és kelet-európai törekvéseiről.* A lisszaboni lengyel követségnek az Egyesült Államokban, a Hoover Intézet levéltárában őrzött iratanyagából előkerült dokumentumok mindkettőről fontos információkat tartalmaznak.

A lengyel emigráns kormány megalakulásától, 1939 őszétől megkülönböztetett figyelemmel kísérte Magyarország nemzetközi helyzetének és belső viszonyainak alakulását, mindenekelőtt azért, mert Lengyelország veresége után mintegy 70–80 ezer katonai és polgári személy menekült Magyarországra, s a hivatalos szervek, így a Teleki-, majd a Kállay-kormány, a németellenes polgári és baloldali pártok és csoportok, a különböző társadalmi szervezetek, általában a magyar lakosság sokirányú segítségét és támogatást nyújtottak nekik. A lengyel katonai alakulatokat leszerelték, tagjaikat táborokban helyezték el, de a magyar hatóságok elnéző magatartása következtében elhagyhatták az országot, s csatlakozhattak a nyugati lengyel haderőkhöz. Az itt maradtok létrehozhatták saját legális katonai és polgári szervezeteiket; a szociáldemokrata Henry Slavik vezetésével megalakult a menekültek ellátásával foglalkozó Lengyel Polgári Bizottság. Iskolahálózatot építettek ki; lapokat adhattak ki; megszervezték saját egészségügyi és kulturális intézményeiket. A magyarországi lengyel emigráció ugyanakkor nagyarányú illegális tevékenységet is kifejtett, amelynek egymástól függetlenül két központja volt: az 1939 decemberében létesített ún. Katonai Bázis fő feladata a rádióösszeköttetés és futárszolgálat fenntartása a lengyelországi földalatti mozgalom és Budapest, valamint a magyar főváros és London között. Az 1940-ben koalíciós alapon megalakult polgári ún. „W” [Węgrzy-Magyarország] központ, a londoni emigráns kormány képviselőjének feladatát látta el.

A Teleki-kormány ugyan 1940 decemberében német nyomásra megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a lengyel kormánnyal, s 1941 január 1-jével bezáratta a budapesti lengyel követséget, a magyar hivatalos szervek és a magyarországi lengyel emigráció között az érintkezés mégsem szakadt

*Vida Istvánnak e témát feldolgozó tanulmányát folyóiratunk egy későbbi számában közöljük.
A szerk.

¹Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon. Hét év a magyar királyi külügy szolgálatában. Bp. 1987. Tények és tanúk sorozat (A továbbiakban: Újpétery E.: Végállomás Lisszabon.)

²Juhász Gyula: Magyarország lengyel politikája a második világháború alatt. In: Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Szerk.: Antal László, Bp. 1985. 9–32. (A továbbiakban: Juhász Gy.: Mo. lengyel politikája)

meg.³ Ebben különleges szerepet játszott Varga Béla, a Független Kisgazdapárt alelnöke, aki Teleki Pál, majd Kállay Miklós felkérésére szoros nexust tartott fenn a lengyel emigráns vezetőkkel.⁴

De nemcsak Budapesten maradt fenn a kapcsolat a lengyel emigrációval, hanem másutt is. Lisszabonban pl. Wodianer Andor magyar követ, aki a világháború kirobbanása előtt „igen szoros” összeköttetésben állt K. Dubicz Penter lengyel követtel, 1941 januárja után szintén, ha közvetíték segítségével is, de megtartotta kapcsolatát lengyel partnerével. (Lásd a 3. sz. iratot.) Valószínűleg hasonló volt a helyzet más semleges országokban, így Törökországban és Svédországban is.

1943 tavaszától-nyaratól megnőtt és aktívabbá vált a londoni lengyel emigráció érdeklődése Magyarország iránt. Ez, a világháború menetében beállt változásokkal, Kelet-Európa sorsának előtérbe kerülésével, a lengyel-szovjet diplomáciai kapcsolatok megszakadásával, a lengyel-csehszlovák viszony elhidegülésével és a W. Sikorski halála után a Mikotajczyk-kormány új politikai koncepciójával függött össze. Ez utóbbi értelmében a lengyel emigráció vezetői már a háború alatt, de különösen a háború utáni „új közép-európai rendben” Magyarországra mint szövetségesre számítottak. Legfőbb törekvésük az volt, hogy a maguk eszközeivel lehetővé tegyék Magyarország mielőbbi kiválását a háborúból a legkisebb veszteséggel, s elősegítsék a csatlakozását a szövetségesek táborához, lehetőleg hadviselő félként. Magyarországgal messzemenő terveik voltak, úgy kezelték, „mint az ék élet, mint egy további, szélesebb és nehezebb akció kiindulópontját” abból a célból, hogy közép-európai befolyásukat visszaszerezzék, s elősegítsék az angolszász hatalmak előretörését a Duna-medencében. (Lásd az 5. és a 7. számú iratot)

A londoni lengyelek törekvéseinek kedvezett, hogy a Kállay-kormány és a mögötte álló angol orientációjú konzervatív liberális nagytőkés-nagybirtokos csoportok 1942 őszétől titokban tapogatózni kezdtek, 1943 tavaszától kezdve pedig már határozott lépéseket tettek, hogy érintkezésbe lépjenek a nyugati szövetséges nagyhatalmakkal. Az első kapcsolatfelvételi kísérletek 1943 február-márciusában Lisszabonban, Stockholmban és Isztambulban lengyel közvetítéssel történtek, a lengyelek tájékoztatták az angol hivatalos szerveket a magyarok jelentkezéséről. Az angol válasz azonban elutasító volt, s érdemben a lengyelek sem reagáltak.⁵ (Újpestery Elemér, a lisszaboni magyar követség titkára 1943 március végén találkozott K. Zdziarskival a lengyel követség titkárával. Megbeszélésükön kiugrási ügyek nem kerültek szóba, mivel azokba Újpestery nem volt beavatva. Lásd a 4. sz. iratot)

Kállay és környezete közvetlen összeköttetést szeretett volna teremteni a Sikorski-kabinettel is. Többszöri hiábavaló próbálkozás után – valószínűleg 1943 áprilisában vagy májusában – hamis magyar útlevéllel Budapestről Londonba küldték Edmund Fietowiczot, az illegális lengyel képviselőt, az ún. „W” központ vezetőjét, hogy Sikorskival ismertesse a magyar kiugrási tervet s ezekhez támogatását kérje. A lengyel kormány reagálása nem ismeretes. De hogy a magyar közeledést jónéven vették, azt az is mutatja, hogy a lengyel emigráns vezető visszafelé magával hozta Sikorski tábornok levelét, amelyben indítványozta: a Lengyel Köztársaság és Magyarország titokban, de hivatalosan állítsa helyre a diplomáciai kapcsolatokat, a magyar kormány ismerje el a lengyel képviselőt követségnek, s a maga részéről E. Fietowiczot nevezte ki a lengyel kormány teljhatalmú megbízottjának.⁶ A javaslatot Kállayék elfogadták, s magyar részről Wodianer Antal nevezték ki a lengyel emigráns kormány mellé követként.⁷ Fietowicz a diplomáciai szokásoktól eltérően, s azért, hogy a németek gyanúját

³ Juhász Gy.: Mo. lengyel politikája; valamint Jerzy Robert Novák – Tadeusz Olszanski: A lengyelek és Magyarország. In: Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon. 1939–1945. Bp., 1985. 7–35, 563–597.

⁴ Varga Béla – Kovács Imre: Lengyel menekültek és francia hadifoglyok Magyarországon. Új látóhatár, 1980. 3. sz. 363–366.

⁵ Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban. Összeállította, sajtó alá rend. és bev. tanulmányt írta Juhász Gyula. Bp., 1978. 85. 91, 109–110.

⁶ Lásd Kovács István 1981-es interjúját Waclaw Felczakkal. In: Hungaro-Polonica. Tanulmányok a magyar–lengyel történelmi és irodalmi kapcsolatok köréből. Emlékkönyv Waclaw Felczak 70. születésnapjára. Szerk.: Kiss Gy. Csaba és Kovács István. Bp. 1986. 18–19.

⁷ Újpestery E.: Végállomás Lisszabon. 243. Újpestery Ullein Reviczky Antal személyes közlésére hivatkozik. Wodianer kinevezését megerősíti Szegedy-Maszák Aladár levele Vida Istvánhoz. 1987. dec. 5. (Vida István birtokában)

fel ne keltse, nem Horthynak mutatta be megbízólevelét, hanem Ghyczy Jenő külügyminiszternek. A külügyminisztérium részéről Szegedy-Maszák Aladár, a Politikai Osztály vezetője tartotta vele a kapcsolatot. Ez nagyrészt a futárposta átvételéből állt; politikai kérdések ritkán kerültek szóba.⁸

A diplomáciai kapcsolatok helyreállítása után, ami a háború alatt egyedülálló és kivételes jelenség volt, mivel a két ország egymással szemben álló politikai és katonai táborhoz tartozott, a lengyel képviselő lett a közvetítője a Magyarország háborúból való kilépésével kapcsolatos tárgyalásoknak. Ezek során – Varga Béla visszaemlékezése szerint egy magyar–lengyel barátsági szerződés megkötése is szóba került.⁹ Mindezek részletei azonban ma még nem ismeretesek.

Közben Londonban 1943 április 20-án Raczyński gróf külügyminiszter – Eden hozzájárulásával – tájékoztatta W. Strangot, a Foreign Office egyik vezető munkatársát a semleges országokban lévő lengyel követségeknél tett magyar kapcsolatfelvételi kísérletekről, de csupán abban állapodtak meg, hogy újabb információkat a továbbiakban kölcsönösen kicserélik.¹⁰ T. Romer, az új lengyel külügyminiszter, amint levelében említi (lásd az 5. sz. iratot) két alkalommal is (július 31-én és augusztus 12-én) megpróbálta szóba hozni Cadogan angol külügyminiszter előtt a magyar béketapogatózásokat és őt állásfoglalásra kényszeríteni. Az angol politikus azonban mindkét alkalommal kitért az elől, hogy érdemi tárgyalásokba bocsátkozzon, s joggal keletkezhetett Romernek az a benyomása, hogy Angliát Közép-Európa és Magyarország sorsa nem érdekli.¹¹ Valójában azonban arról volt szó, hogy az angol diplomácia nem volt korrekt a lengyelekkel szemben. Korábbi ígéretével ellentétben nem tájékoztatta őket arról, hogy Anglia és az Egyesült Államok között megállapodás született a kisebb csatlós államok közeledési kísérleteinek kezeléséről.

Elhatározták, hogy lazítanak a merev elutasító magatartásukon, s közlik velük az előzetes fegyverszüneti feltételeket. A lengyelek tájékoztatása feltehetőleg azért nem történt meg, bár a Foreign Office-ban többször fontolóra vették,¹² mert úgy gondolták, hogy a lengyelek részvétele, esetleges érdemi közvetítő szerepe – tekintettel a rendkívül kiélezett szovjet-lengyel viszonyra – felkelthetné a szovjet kormány gyanúját, arról nem is szólva, hogy révükön minden a magyar kormány és végső soron a németek fölébe jutna. Hasonlóképpen nem tájékoztatták a lengyel emigráns kormányt a Veress-misszióról, majd az előzetes fegyverszüneti feltételek szeptember 9-i átadásáról, s arról, hogy azt a Kállay-kormány végül is elfogadta.¹³ Szeptember 9-e után – a lengyel emigráció már nem vett részt a Magyarországgal kapcsolatos tárgyalásokban, s közvetítő szerepe gyakorlatilag megszűnt. Ezt Budapesten nyilvánvalóan nem tudták, mert az ősz folyamán ismét Londonba küldték Fietowiczot, aki minden bizonnyal eredménytelenül tért vissza. De nem ismerte a lengyel emigráció valóságos helyzetét, s az angol–magyar titkos tárgyalásokat Eckhardt Tibor sem, aki 1943. október 15-én találkozott J. Ciehanowski washingtoni lengyel nagykövettel és segítséget kérte a Magyarországgal kapcsolatos fegyverszüneti feltételek „konkretizálásához”. A lengyel diplomata készségesen felajánlotta segítségét – de arra már nem volt szükség. (Lásd a 7. sz. iratot.)

A lengyel emigráció a háború alatt még egy magyar vonatkozású ügyben játszott szerepet, ami eddig kevésbé volt ismert. Magyarország német megszállása után 1944. április 1-jén állásukról lemondott Horthyhoz hű magyar diplomaták Barcza György volt londoni követ elnökletével megalakították az ún. Követek Bizottságát. Ehhez 10 követ és mintegy 30 követségi tisztviselő tartozott. A bizottság szerette volna nemzetközileg elismertetni magát a horthysta Magyarország valamiféle hivatalos szerveként, de ebbe a szövetséges nagyhatalmak nem mentek bele. Az átállt diplomaták megpróbálták tájékoztatni a nyugati szövetséges kormányokat a magyarországi helyzetről, tiltakoztak a zsidóüldözés

⁸ Szegedy-Maszák Aladár levele Vida Istvánhoz, 1987. dec. 5. Kállay – a németektől való féltelmében – nem fogadta a lengyel politikust, s Keresztes Fischer Ferenc belügyminiszter – Varga Béla közvetítésével – magánlakáson találkozott vele. *Varga Béla – Kovács Imre*: i.m. 367–368.

⁹ Uo. 368.; valamint Kovács I. interjúja W. Felczakkal. *Felczak-émlékkönyv*, 19.

¹⁰ *Juhász*: Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban, 167.

¹¹ *The Diaries of Sir Alexander Cadogan, 1938–1945*. Ed.: David Dilks, 1971. 780. Az 1943. pl. ?.: bejegyzés. T. Pomer feljegyzése. A Cadogannel folytatott megbeszéléséről, 1943. aug. 12. OPSR. II. 33.

¹² *Juhász*: Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban, 167–168.

¹³ Uo. 59–65.

ellen; határozottabb cselekvésre igyekeztek rábírn Horthyt és környezetét. A hazai ellenállási mozgalommal azonban nem volt kapcsolatuk, s az események alakulását nem befolyásolhatták. A dokumentumok azt tanúsítják, hogy a lengyel emigráns kormány részletes tájékoztatást kapott a Követek Bizottságának tevékenységéről. A lengyel diplomácia véleménye azonban megváltozott korábbi magyar partnereiről, s kritikával és fenntartásokkal figyelte működésüket. „A régi kormányhű magyar diplomaták akciója innen szemlélve egyelőre elég zavarosnak látszik – írta Londonba a lisszaboni lengyel ügyvivő –. Nincs összeköttetés és koordináció, nincs nagyobb presztízsű egyéniség; a saját gyengeség érzése, személyes vélekedések és antipátiák s végül – de nem utolsósorban – a szilárd politikai gerinc hiánya: ezek az okai ennek az állapotnak.” (Lásd a 11. sz. iratot.)

Miután sem az angol, sem az amerikai kormány nem kötelezte el magát, a londoni lengyel emigráns körök is tartózkodóan viselkedtek. Meghallgatták Eckhardt-ékat, vállalkoztak üzeneteik továbbítására Budapestre saját futárszolgálatuk útján, bár nincs nyoma annak, hogy ezek a üzenetek meg is érkeztek volna. A magyar követek megpróbálták anyagi támogatást szerezni tőlük, 1944 augusztusában Mikofajczyk kormányfő Eckhardtot is fogadta ez ügyben, de úgy tűnik, a lengyelek nem adtak pénzt. A nemzetközileg teljesen elszigetelődött lengyel emigráció már nem vállalhatta föl a horthysta diplomaták ügyét, s ezzel a magyar kiugrással kapcsolatos szerepe is véget ért. Horthy és környezete, ha nehezen is, de 1944 szeptember végén végül is rászánta magát, hogy leteszi a fegyvert és fegyverszüneti küldöttséget küld Moszkvába, annak az országnak a fővárosába, amellyel a lengyel emigrációnak hivatalos kapcsolata nem volt.

Az eredeti lengyel nyelvű iratok megtalálhatók: Hoover Institution Archives, Stanford. USA. Poland. Poselstwo. (Portugal) A lengyel dokumentumokat Zoltánné Fekete Márta, az angolokat Pók Attila fordította. Saját beszúrásainkat szögletes zárójel jelzi. Ezúton is köszönetet mondok az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének az iratok publikálásához nyújtott segítségéért.

1.

*Josef Potocki*¹ lisszaboni lengyel ügyvivő feljegyzése a külügyminiszter (London) számára
Lisszabon, 1942. január 26.

A Külügyminisztérium vezetője részére
(Morawski² Miniszter Úr kezéhez)
London

No – 44/10

Néhány napja közvetlenül Buda pestről Lisszabonba érkezett az Egyesült Államok ottani követ, Pell³ és követségének személyzete. Tegnap beszélgetést folytattam vele, s ennek során elmondta számos benyomását a magyarországi helyzetről, amelyeket az alábbiakban továbbítok Miniszter Úrnak.

Pell azt állítja, hogy a németellenes érzések teljes mértékben tartják magukat a magyar társadalom minden rétegében. A legjobb bizonyítéka ennek az a bánásmód, amelyben őt és személyzetét, már az amerikai–magyar diplomáciai kapcsolatok megszakítása után, részcsitették. Ő maga és a követség tagjai ebben az utolsó, egy hónapig tartó időszakban a szimpátia nagyon határozott bizonyítékaival találkoztak, amelyek nemegyszer bizonyos bátorságot is igényeltek a Gestapo mindenható uralma miatt.

Ciano legutóbbi látogatásáról⁴ szólva megjegyezte, hogy a mai Olaszország elvesztette azt a rokonszenvet, amelyet korábban Magyarországon élvezett. Ő ezt azzal indokolta, hogy az átlagos magyar lelke mélyén Németország vereségét óhajtja, tehát annak olasz partneréét is.

A magyar hatóságok természetesen – a követ kifejezése szerint – „at the pistols end” vannak,⁵ ami a Gestapótól és a német tényezőktől való függésüket illeti. Ennek jelei a gazdasági életben is látszanak, és noha Pell szavai szerint élelmezési szempontból a magyarok sokkal jobb helyzetben vannak szomszédaiknál, a németországi kivitel miatt különféle hiányok lépnek fel, például fehér kenyér egyáltalán nincs.

A magyar kormány láthatólag egy területen fenn tudja tartani álláspontját a németekkel szemben, mégpedig a keleti háborúban való részvétel kérdésében. Mint ismeretes, kivonták a frontról azokat a magyar egységeket, amelyek kezdetben részt vettek a háborús akciókban, és Pell követ szerint vezető magyar tényezőknak csak egy gondolatuk és egy reményük van – az, hogy sikerül nekik érintetlenül megőrizniük hadseregüket a káoszban és az anarchiában arra az időszakra, amely a háború végső fázisában várható a kontinensen.

J. Potocki

HIA. Poland. Poselstwo (Portugal) Box 7. Eredeti gépirat. J. Potocki kézjegyével.

¹ *Potocki, Josef* – lengyel diplomata. Oxfordban tanult, s elvégezte a pétervári katonai főiskolát is. 1919-től állt diplomáciai szolgálatban. 1919–1922-ig, majd 1929-től 1932-ig a londoni lengyel követség másodtitkára, ill. tanácsosa. 1939-ben a lengyel külügyminisztérium Nyugati Osztályának vezetője. 1940-től Lisszabonban teljesített szolgálatot.

² *Morawski, Kajetan* – lengyel politikus. A háború alatt a londoni lengyel külügyminisztérium államtitkára.

³ *Herbert Claiborene, Pell* – 1941. máj. 20-tól volt budapesti amerikai követ. Magyarország és az Egyesült Államok között a diplomáciai kapcsolatok, Magyarország hadüzenetével, 1941. dec. 12-én szakadtak meg.

⁴ Ciano 1942. jan. 15. és 18-a között tett hivatalos látogatást Budapesten.

⁵ Kb. „lőtávolon belül” vannak.

2.

*K. Dubicz-Penter*¹ lisszaboni lengyel nagykövet levele a
külgügyminisztériumhoz (London)

[Lisszabon] 1942. február 10.

Bizalmas
3/Tj/3

A Külgügyminisztérium részére
London

Mellékelten megküldöm azt a feljegyzést, amelyet Kazimierz Zdziarski² úr készített Travers³ úrral folytatott beszélgetéséről, aki Budapestről Lisszabonon keresztül utazott az Egyesült Államokba.

A Lengyel Köztársaság
követe
(K. Dubicz-Penter).

1. melléklet

a)

*Feljegyzés Travers úrral, az Észak-amerikai Egyesült Államok budapesti követségének
első titkárával folytatott beszélgetésről*

T i t k o s

I. Magyarország általános politikai helyzete.

Az erős német nyomás ellenére Magyarország jelentős mértékben meg tudta őrizni politikai függetlenségét a belső igazgatás terén. A meglévő kormányzati apparátus, a külgügyminisztériumot is beleértve, teljes mértékben fennmaradt, és határozott német óhajok ellenére sem került sor személyi változásokra. A külgügyminisztériumban domináló szerepet játszik Ghyczy,⁴ mivel Bárdossy egyúttal miniszterelnök is.⁵ Beszélgetőpartnerem még Bárdossyt is pozitívan értékeli, megjegyezve, hogy állítólag a felesége hat rá németbarát irányban. Azok a szimpátia-megnyilvánulások, amelyeket az egész USA követség kapott számos magas állású személyiségtől, kifejezetten azt bizonyítják, hogy a társadalom többsége továbbra is németellenes.

A keleti fronton harcoló magyar hadsereg 1941 szeptemberében és októberében nagy veszteségeket szenvedett hadianyagban, az emberveszteség azonban meglehetősen alacsony volt. Csaknem az összes magyar tank megsemmisült vagy megsérült. Jelenleg csupán egészen kis egységek vannak a fronton, néhány hadosztály viszont hadtáp- és rendőri szolgálatot lát el a hátszágban. Az orosz veszély okozza a legfőbb és a legnagyobb gondot a magyar kormányköröknek.

¹ *Dubicz-Penter, K.* – lengyel diplomata, 1940-től 1942 (?)-ig lisszaboni követ.

² *Zdziarski, Kazimierz* – lengyel diplomata, a lisszaboni követség első titkára. Személyéről nem sikerült többet megtudni.

³ *Travers, Howard K.* – amerikai diplomata, 1919-től állt külügyi szolgálatban. 1936-tól konzul Budapesten, 1937-től a budapesti amerikai követség első titkára. 1942-től 1946-ig a State Department-ben a Visa Division főnöke.

⁴ *Ghyczy Jenő* – hivatásos diplomata. 1940. dec. 30-tól 1942. máj. 20-ig a külgügyminisztérium Politikai Osztályának vezetője, 1942. máj. 20-tól a külgügyminiszter állandó helyettese, 1943. júl. 24-től külgügyminiszter.

⁵ Bárdossy László 1941. ápr. 3-tól 1942. márc. 7-ig töltötte be a miniszterelnöki posztot.

Horthy kormányzó betegsége (1941 decemberében) és az aggodalom, hogy gyomorrajka lehet, felvetette a kormányzó utódlásának a kérdését. A határozottan németbarát Albrecht főherceg⁶ jelölése mellett kibontakozó agitáció láttán a kormányzó úgy döntött, hogy latba veti a maga nagy tekintélyét és népszerűségét, és jelenleg egyre több szó esik Horthy Istvánnak, a jelenlegi kormányzó fiának, államtitkárnak és az államvasutak vezérigazgatójának a kormányzói (vagy kormányzóhelyettesi) tisztségre való esetleges jelöléséről. Magának a figurának a viszonylag kis fajsúlya ellenére mindenki egyetért abban, hogy az ő megválasztása jobb megoldás lenne, mint Albrecht főhercegé. Az amerikai követség Budapestről való távozása előtt néhány nappal Horthy István felkereste Travers urat és kifejezte előtte rokonszenvét a Szövetségesek ügye iránt a maga és édesapja nevében, továbbá sajnálkozott, hogy nem hagyhatja el Magyarországot abból a célból, hogy részt vegyen a Németország elleni háborúban.

II. A lengyel–magyar kapcsolatok

A magyar társadalom egymástól legtávolabb álló köreiből beszélgetőpartnerem egy közös érzés és érdeklődést tapasztalt: a Lengyelország iránti legönztlenebb rokonszenvet és a háború utáni mielőbbi magyar–lengyel együttműködés óhaját. Ilyen irányú kijelentést tett többek között Bethlen István gróf is, akivel beszélgetőpartnerem 1942 januárjában találkozott, s aki a legmelegebb szavakkal fejezte ki szimpátiáját a Szövetségesek és Lengyelország ügye iránt, erősen hangsúlyozva annak szükségességét, hogy megtaláljuk a háború utáni lengyel–magyar–cseh együttműködés formuláját.

Beszélgetőpartnerem tudomása szerint több ezer „új” lengyel menekült érkezett Magyarországra 1941 nyarán, főleg a volt szovjet megszállási zónából annak következtében, hogy e területeket részben magyar csapatok szállták meg. Ezek a menekültek hasonlóan szívélyes fogadtatásban és azonos bánásmódban részesültek, mint az 1939. évi menekültek. A lengyel menekültek továbbra is a magyar kormánytól kapnak ellátást.

Ami a lengyeleket segítő magyar szervezeteket illeti, beszélgetőpartnerem a legnagyobb elismerés hangján szólt a Menekülteket Segélyező Magyar–Lengyel Társaság tevékenységéről, amelynek lelke továbbra is Károlyi gróf,⁸ Szapáry Erzsébet grófnő⁹ és Szacellary úr¹⁰ az 1941. április 13-án Dubrovnikban tragikusan (olasz bombától) elhunyt Odescalchi grófnő¹¹ mellett. Beszélgetőpartnerem hallott ugyan letartóztatásokról, de ezek a menekültek tömegéből csupán az elkötelezettebb egyéneket érintették, míg a Magyarországon tartózkodó lengyelek zöme továbbra is a magyar hatóságok odaadó gondoskodását élvezte.

(Kazimierz Zdziarski)

HIA. Poland. Poselstwo (Portugal). Box. 7. Gépírat. Másolat.

⁶ *Albrecht főherceg, Habsburg Albrecht* – földbirtokos, szélsőjobboldali politikus. 1927-től felsőházi tag. A 20-as években a fajvédők (főként Gömbös) királyjelöltje. Hitler hatalomra jutása után a németbarát irányzat híve s a szélsőjobboldallal tart fenn kapcsolatot.

⁷ Helyesen: Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság (MLMB) – 1939. szeptember közepén alakult félhivatalos társadalmi szervezet a lengyel menekültek megsegítésére. Működésére vonatkozóan lásd bővebben: Lagzi István: *Lengyel menekültek Magyarországon a második világháború alatt*. Kandidátusi értekezés. Szeged, 1981. Kézirat. Országgyűlési Könyvtár.

⁸ Helyesen: *Károlyi Józsefné, grófnő* – gr. Károlyi József, legitimista nagybirtokosnak, volt képviselőnek és Fehér m.-i főispánnak, Károlyi Mihály unokatestvérének és ellenfelének özvegye. A Magyar Lengyel Menekültügyi Bizottság elnöke.

⁹ *Szapáry Erzsébet, grófnő* – Károlyi Józsefné halála után a MLMB elnöke, az ún. tábori osztály egyik vezetője.

¹⁰ Pontosabban: *Sacellari Józsefné* – a MLMB tagja, az ún. elhelyezési osztály egyik vezetője.

¹¹ *Herceg Odescalchi Károlyné, Andrássy Klára grófnő* – újságíró, íj. Andrássy Gyula nevelt lánya, Károlyi Mihály sógornője. A 30-as évek második felétől egyre inkább szembefordul a náci Németországgal és az olasz fasizmussal, csatlakozott a polgári baloldalhoz és az angolszász nagyhatalmak felé orientálódott. 1941 áprilisában – úton Egyiptomba és onnan Angliába – Dubrovnikban bombatalálat áldozata lett.

3.

*K. Dubicz-Penter lisszaboni lengyel követ feljegyzése
a külügyminiszter számára*

Lisszabon, 1942. október 10.

Bizalmas
3/tjn/13.A Külügyminiszter Úr részére
London

A „Daily Sketch” folyó hó 6-i számában megjelent egy hír arról, miszerint Németország állítólag kapcsolatot akart létrehozni a londoni lengyel kormány és a magyar kormány között a lisszaboni lengyel, illetve magyar képviselőteken keresztül. Mellőzve azt a tényt, hogy az egész hír nem igaz, kapcsolódik ehhez az ügyhöz néhány olyan momentum, amelyekről tájékoztatni szeretném Miniszter Urat.

I. A lisszaboni magyar követ a háború előtti idők óta Maglódi Wodianer Andor úr,¹ akivel követségünk Budapestről való távozásának pillanatáig igen szoros kapcsolatban álltam és akivel később is megtartottam a közvetlen kapcsolatot. A magyar követség sajtóattaséja a hírben említett Sima László² úr. Ez utóbbit nem ismerem, mert már a háború alatt érkezett. Wodianerrel baráti kapcsolatot tart fenn Pangal követ³ és az ő közvetítésével szintén állandóan informálva vagyok a magyar követségről. Sem Wodianer, sem Pangal nem tud semmit az említett ügyről.

II. Néhány héttel ezelőtt Dr. Zielinski sajtóattaséjánál⁴ megjelent egy Popovič⁵ nevű jugoszláv újságíró, belgrádi lapok egykori római tudósítója, azt állítva, hogy bizalmas kapcsolatai vannak a magyarokkal, akik állítólag kapcsolatot keresnek a lengyelekkel. Popovič személye nem keltett bizalmat, és provokációtól tartva elzárkoztam mindenféle tárgyalástól vele, arra számítva, hogy ha bármi-féle lehetőség is adódna közvetett lengyel–magyar tárgyalásokra, akkor Wodianer igen könnyen utat találna hozzám a lehető legbizalmasabb módon. Megállapítottam, hogy az olaszok viszonya Popovič személyéhez több mint kritikus, ismerik őt Rómából, és nem számít különösebben intelligensnek. Nem tudom, Popovič-e a forrása, és ha igen, akkor mennyiben, a „Daily Sketch” által szétkürtölt híreknek; ennek a lapnak Lisszabonban nincs különtudósítója.

III. Folyó hó 8-án Pangalt meghívták az olasz követségre. Ő állandó kapcsolatot tart fenn Giardini⁶ követségi tanácsossal és Franzoni követtel.⁷ Franzoni megkérdezte Pangalt, hogy tud-e valamit a „Daily Sketch” által felvetett ügyről. Franzoni azt mondta, hogy minden hírlapi kacsában van részigazság, és nyilvánvalóan látszott, hogy nem hisz a németeknek, mert feltételezi, hogy az olaszok háta mögött képesek kapcsolatot keresni a Szövetségesekkel. Fenntartotta magának a beszélgetés teljesen bizalmas jellegét. Meg kívánom jegyezni, hogy Franzoninak nincsen jó kapcsolata a

¹ *Wodianer Andor*, – hivatásos diplomata, 1939. máj. 8-tól, felállításától, a lisszaboni magyar követség vezetője. 1939. dec. 31-től rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter.

² *Sima László* – hivatásos diplomata, 1941-től a lisszaboni magyar követség sajtóattaséja, előtte – a diplomáciai kapcsolatok megszakításáig – (1941. ápr. 6.) – Londonban szolgált.

³ *Pangal* – román diplomata, 1940-ig Románia lisszaboni követe. Nyugdíjazása után Portugáliában telepedett le, s rendszeresen találkozott Wodianer Andorral. Lásd bővebben: *Üppétery E.*: Végállomás Lisszabon, 206–207. old.

⁴ *Dr. Zielinsky* – lengyel diplomata, a lisszaboni követség sajtóattaséja. Személyéről nem rendelkeznünk bővebb információkkal.

⁵ *Popovič* – jugoszláv újságíró; személyéről nem sikerült közelebbit megtudnunk.

⁶ Kilitét nem sikerült tisztáznunk.

⁷ Helyesen: *Franzoni, Francesco* – olasz politikus, diplomata. 1942–44-ben Olaszország lisszaboni követe. Az olasz antifasiszta polgári körök az ő közvetítésével vették fel a kapcsolatokat a nyugati szövetséges hatalmakkal. Mussolini bukása után az olasz külügyminisztérium főtitkára.

német követtel, a két követség közötti kapcsolat is laza, s azt a rivalizálás és a bizalmatlanság jellemzi. (Franzoni felesége orosz nő.) Franzoni megkérte Pangalt, hogy állapítsa meg – amennyiben lehetséges, közvetlenül nálam –, hogy a „Daily Sketch”-ben megjelent hír nem fed-e legalább részben az igazságot. Ez az első alkalom, hogy az olasz követ közvetve (Pangalon keresztül) kapcsolatot keres velünk. Azt válaszoltam Pangalnak, hogy semmit sem tudok a magyarok állítólagos démarche-járól, mivel ezt az újonnan létesült kapcsolatot lojális magatartással a távolabbi jövő számára is meg akarom őrizni. Nem tartottam célszerűnek, hogy ennek az ügynek a kapcsán belekeveredjek az itteni német és olasz követség közötti intrikákba. Kérném Miniszter Urat, hogy a III. pont tartalmát teljesen bizalmasan kezelje.

A Lengyel Köztársaság követe
(K. Dubicz-Penter)

HIA. Poland. Poselstwo (Portugal) Box 7. Másolat.

4

*Josef Potocki lisszaboni lengyel ügyvivő levele
a külügyminiszternek (London)*

Lisszabon, 1943. március 29.

Bizalmas
3/8

A külügyminiszter Úr részére
K. Morawski Követ Úr kezéhez
London

Miniszter Úr tájékoztatására csatoltan megküldöm Zdziarski úrnak ÚJPÉTERY Elemér¹ úrral folytatott beszélgetéséről készített feljegyzését, amelyet adaléknak tartok a jelenlegi magyarországi hangulat megvilágításához.

Megjegyzem, hogy Zdziarski urat felhatalmaztam az említettel való találkozásra, akit ő korábbi időkből jól ismer.

Chargé d'Affaires a. i.
(Josef Potocki)
meghatalmazott miniszter

1 Melléklet

a)

*Feljegyzés
a lisszaboni magyar követség titkárával folytatott beszélgetésről*

Bizalmas

A folyó héten magánterületen találkoztam Újpétery Elemérrel, a lisszaboni magyar követség titkárával, akit jól ismerek Budapestről, ahol éveken keresztül Csáky,² majd Teleki és Bárdossy titkára volt, legutóbb pedig az ottani külügyminisztérium kulturális kapcsolatok osztályának a helyettes vezetője volt. Felesége Imrédy lánya.³

A viszonylag hosszú és nagyon őszinte beszélgetés során számos kérdést érintettünk, főleg azonban természetesen Olaszország kérdését. Újpétery nézetei a következőképpen foglalhatók össze:

Lengyelország valódi szolgálatot tett az összes európai országnak azzal, hogy leplezte Oroszország imperialista szándékait. A magyarok azt remélik, hogy Oroszországot mégiscsak leverik, vagy legalábbis nem lesz képes komoly katonai erőfeszítésre a jelenlegi hadjárat befejezése után. Annak ellenére, hogy Magyarország elég nagy veszteségeket szenvedett a keleti fronton (a veszteségeket

¹Újpétery Elemér – hivatásos diplomata. 1937. okt. 1-től a magyar külügyminisztérium munkatársa, mint segédfogalmazó. 1938. máj.-tól Imrédy Béla miniszterelnök külügyi személyi titkára, 1939. jan. 2-től gr. Csáky István, majd Bárdossy László külügyminiszter személyi titkára. 1941. máj.-tól a külügyminisztérium kulturális osztályának helyettes vezetője. 1942. okt. 1.-től a lisszaboni követség első titkára. A német megszállás után – ellentétben Wodiánernel – a helyén maradt, s a Sztrojaj-kormány ügyvivővé nevezte ki. A Szálasi-puccs után távozott végleg állásából.

²Csáky István, gróf – diplomata. 1938. dec. 10-től 1940. jan. 27-ig magyar külügyminiszter.

³Tévedés, Újpétery felesége Imrédy Béla unokahúga.

halottakban és foglyokban kb. 60 000 főre becsüli), kénytelen lesz maximális erőfeszítést kifejteni ebben az irányban, mivel úgy érzik, hogy tényleg a saját jövőjükért és az egész civilizált Európa jövőjéért harcolnak, Magyarországnak azonban ügyelnie kell arra, hogy kímélje erőit, számolva azzal, hogy Németország összeomlása és Európa e részének a szövetséges erők által történő hatékony megszállása között lehet majd egy bizonyos időszak, amely különösen veszélyes minden fegyvertelen ország számára.

Egészen friss budapesti értesülések alapján Újpétery azt állítja, hogy Carr-nak⁴ a londoni Times-ban megjelent cikkei jelentősen lehűtötték a magyarok lelkesedését aziránt, hogy jelenleg bármiféle kapcsolatba vagy nem hivatalos tárgyalásokba bocsátkozzanak a Szövetségesekkel. Jobban szcretnek megvárni, míg Európa jövőjének a kérdése határozottabban fog felvetődni, és a Szövetségesek háborús céljai világosabban lesznek megfogalmazva.

Kérdésemre, hogy hogyan képzeli Magyarország jövőjét ez után a háború után, azt válaszolta, hogy Magyarország ezen a téren a Vatikán, Lengyelország és a zsidók segítségére számít, mivel egész idő alatt különösen ügyelt arra, hogy megőrizze a jó viszonyt mind a három tényezővel, és e tekintetben az országnak elég tiszta a lelkiismerete.

Kérdésemre, hogy a háború befejezése után ki játszaná el Magyarországon a gondviselés emberének a szerepét, azt felelte, hogy egész Magyarország reménykedik abban, hogy Horthy megtarthatja pozícióját a háború után is, sajnos azonban egészségi állapota sok kívánnivalót hagy maga után. Úgy véli, hogy a válság időszakában komoly szerep juthat mind Bethlen István grófnak, mind pedig Eckhardt Tibornak.

Kazimierz Zdziarski

Megjegyzés: Az az állítás, hogy a Times vezércikkeit Carr-nak tulajdonították, Újpéterytől származik.
KZ

HIA. Poland. Poselstwo (Portugal). Box. 9. Gépirat. A kísérő levél eredeti, K. Zdziarski feljegyzése másolat.

⁴ Carr, Edward Hallett – angol diplomata, történész, egyetemi tanár. 1916-tól 1936-ig különböző beosztásokban diplomáciai szolgálatban állt, 1936-tól 1947-ig Welsben egyetemi tanár. 1941-től 1946-ig a The Times segédszerkesztője.

5.

*Tadeusz Romer*¹ lengyel külügyminiszter levele
*Gusztaw Potworowski*² lisszaboni ügyvivőnek.

London, 1943. augusztus 18.

Külügyminisztérium

Szigorúan titkos

Mellékeltten megküldöm Sokolnicki³ nagykövethoz intézett levelom másolatát, amely a közép-európai ügyekre vonatkozik. Kérem Követ Urat, hogy bizalmasan ismertesse a levél tartalmát Potocki, Szembek⁴ és Kowalewski⁵ urakkal.

MINISZTER
 Tadeusz Romer

¹*Romer, Tadeusz* – lengyel politikus, diplomata. 1935–36-ban követ Portugáliában, 1937-től 1941-ig Japánban, 1942–43-ban a Szovjetunióban lengyel nagykövet. 1943. júl. 14-től a Mikolajczyk-kormány külügyminisztere.

²*Potworowski, Gustaw* – lengyel diplomata, 1943-tól a lengyel emigráns kormány lisszaboni ügyvivője.

³*Sokolnicki, Michał, dr.* – egyetemi tanár, politikus, diplomata, 1912-től J. Pilsudski közeli munkatársa, 1916–17-ben személyi titkára. 1914 előtt tagja a titkos lengyel katonai tanácsnak, 1914-től 1916-ig a Lengyel Nemzeti Biztonság főtitkára. 1918–19-ben a párizsi lengyel delegáció titkára, majd diplomáciai szolgálatba lépett. 1923-tól 1930-ig a külügyminisztérium történelmi részlegének igazgatója. 1931-től Dániában követ, 1936-tól 1945-ig Ankarában nagykövet.

⁴*Szembek, Jan* – lengyel diplomata. 1921-től 1924-ig budapesti, 1924-től 1927-ig bukaresti követ, 1931-től 1939-ig külügyminiszterhelyettes. 1939-ben emigrált, s a háború alatt a lisszaboni követségben dolgozott.

⁵*Kowalewski, Jan* katonatiszt, ezredes, a londoni lengyel emigráns kormány katonai hírszerzése nyugat-európai részlegének vezetője a háború alatt. (Ld.: Újpeéry-E.: Végállomás Lisszabon, 207. old.) 1940-től élt Lisszabonban.

I Melléklet

a)

Dr. Michal Sokolnicki úrnak
a Lengyel Köztársaság nagykövetének

Ankara

London, 1943. augusztus 16.

Tisztelt és Kedves Nagykövet Úr!

Felhasználom azt az alkalmat, hogy Staniszewski⁶ úr Isztambulba utazik, és reagálok a Nagykövet Úrnak E Raczynski⁷ Miniszterhez intézett 1943. június 27-i levelére, valamint az azóta London és Ankara között váltott táviratokra, szeretnék továbbá kitérni legalább néhány olyan pontra, amely a közép-európai ügyekre vonatkozik az Ön török területen végzett missziójával összefüggésben.

Törökországnak az a különösen érdekes és számára előnyös kulcsszerepe, amelyet mint a Balkánra, a Duna felé és tovább, Dél-Németország felé vezető fő déli kapu betöltött, látszólag elvesztette monopol jellegét a fasiszta kormány bukásának pillanatával. E változás egyik következményének látszott egy ideig az, hogy az angolszász piacon esett a török szolgáltatások ára, és a török politika nagyobb engedelmességében és merészségében reménykedtek. Ezek a benyomások azonban, amelyek összefüggtek Olaszországnak a háborúból való gyors kiválásával kapcsolatos számításokkal, mindaddig hamisnak bizonyultak, végeredményben pedig Törökország pozíciója ideiglenesen ismét ugyanolyan, mint amilyen július 25-e előtt volt. Bármiként is vélekednek azonban most és a legközelebbi jövőben Törökország szerepéről az angolszász államok, számunkra nagy fontosságú és állandó értékű elem az, hogy kimerítő és őszinte politikai információcserét folytassunk a török kormánnyal és hogy a lehetőségek határain belül egyeztessük nézeteinket Európa azon régiójának jövőjével kapcsolatban, amely országainkat földrajzilag elválasztja. Nagy jelentőséget tulajdonítva Nagykövet Úrnak a török politika vezetőivel tervezett, illetve már megkezdett megbeszéléseinek, az alábbiakban kifejtem nézeteimet néhány témáról. Ezek közül egyesek anyagul szolgálhatnak a török kormánnyal folytatott megbeszélésekhez, mások a Nagykövet Úr bizalmas tájékoztatását szolgálják.

1. Az angoloknak továbbra sincs kedvük vagy merszük ahhoz, hogy beavatkozzanak a közép-európai témákról szóló vitákba annak ellenére, hogy a háborús helyzet számukra kedvezően változik. Ezt egyrészt azzal magyarázzák, hogy tekintettel vannak Oroszországhoz való viszonyukra, amely ma nehezebb, mint bármikor és valamiféle válság felé közeledik, másrészt pedig azzal, hogy még mindig tart a bizonytalanság, hogy Nagy-Britannia képes lesz-e aktív politikát kifejteni olyan területen, amely eddig sohasem állt fő érdekei középpontjában. Ezért a brit külképviseletek számára továbbra is olyan utasítások vannak érvényben, hogy ne tartsanak fenn olyan kapcsolatokat, amelyeket Németország és Olaszország európai csatlósai kezdeményeznek. Ugyanilyen megfontolásból nem fogadták pozitívan és gyakorlati eredmények nélkül végződtek előkészítő próbálkozásaink arra, hogy hivatalos tényezőkkel vitát nyissunk ezen országok témájáról; a Magyarországhoz, Romániához etc. fűződő aktív érdeklődésünk és dinamikus viszonyunk nem hivatalos megnyilvánulásait pedig meglehetősen kedvetlenül fogadták, mint olyanokat, amelyek az orosz támadások felületének a növekedéséhez vezethetnek.

Ez az állapot természetesen nem kívánatos, mert a teljes brit politikai absztinencia nem zárja el, hanem inkább megkönnyíti a szovjetek, valamint Beneš aktivitásának az útját. Úgy vélem, hogy a háborús események további folyása arra kényszeríti majd a brit kormányt, hogy kimozduljon erről a holtpontról. Tulajdonképpen már most fel lehet állítani azt a tételt, hogy az angoloknak már most van

⁶Staniszewski – lengyel politikus. Személyéről nem tudtunk információt szerezni.

⁷Raczynski, Edward, gróf, dr. ügyvéd, diplomata. 1934-től 1945-ig Lengyelország nagykövete Londonban. 1941–43-ban a Sikorski-kormány külügyminisztere.

konkrét, bár általános cselekvési tervük Jugoszláviával és Görögországgal kapcsolatban, mégpedig azért, mert előre tudják, hogy az Oroszországgal folytatott katonapolitikai vitáktól csaknem függetlenül Angliának, nem pedig Oroszországnak van megfelelő ereje a két ország megszállásához és jövőbéri sorsuk iránti felelősségvállaláshoz. Véleményem szerint öt az egyhez az esélye annak, hogy nem a Vörös Hadsereg fogja felszabadítani Jugoszláviát és Görögországot a német megszállás alól. Az eddigi jugoszláv kormányok, amelyek belsőleg megosztott és együttműködésre eleve képtelen tényezőkből álltak össze, nem voltak képesek kihasználni a számukra oly kedvező konjunktúrát, a kormányon belüli állandó viták és politikai válságok pedig megterhelő volt a Londonban székelő többi szövetséges kormány reputációja és pozíciója szempontjából is. Nem tudom még pontosan értékelni azt a döntést, hogy új hivatalnokkormányt hoztak létre Jugoszláviában, de úgy sejttem, hogy e kormány létrehozása többek között azt bizonyítja, hogy brit részről elvesztették a türelmüket. Puric,⁸ az új miniszterelnök, Pásić⁹ veje, ambiciózus politikai opportunistá. Feltételezhető, hogy elődeinél jobban behódol a brit vezetésnek, és ha ez valóban így történne, nagy szolgálatot tenne Európa bennünket érdeklő része általánosabb érdekeinek, mert nem gátolná, hanem segítené az angol, sőt angolszász politikai és katonai előretörést a Duna felé és azon túl.

Görögország és Bulgária viszonylatában jelen körülmények között nem lehetnek olyan ambícióink, hogy nagyobb politikai szerepet játsszunk, adataink sincsenek ehhez. A görögökkel igen jók a politikai kapcsolatok és számos közös probléma köt össze bennünket, de elválaszt bizonyos fokig a földrajzi távolság. Görögország is, Bulgária is hídfő lehet észak felé az angolszászok számára, ha és mihelyt birtokukba jutnak; további háborús akciók kiinduló területévé válhatnak. Ha feltételezzük, hogy ez így lesz, akár az egyik, akár a másik úton, Jugoszláviát tekintjük az angolszászok közép-európai befolyásának a jövőben legfontosabb katonai bázisának. Tovább menve, egyre jobban megszilárdul az a meggyőződésünk, hogy ezzel a lehetőséggel kapcsolatban a legközelebbi ország, amelynek érdekeit nekünk a brit politika napirendjére kell tűznünk – Magyarország. Lehetséges, hogy ez a pillanat még messze van. Ennek ellenére az általunk tervezett akciónak már vannak bizonyos alapjai.

A Magyarországgal politikai vagy szociális okokból nem rokonszenvező tényezők együttes akciója ellenére Magyarország pozíciója Londonban jobb, mint a többi csatlósé. Különböző körülmények játszanak ebben szerepet, amelyek közül az az eléggé elterjedt meggyőződés a legfontosabb, hogy Magyarország – csaknem bármilyen Magyarország – stabilizáló tényező Közép-Európában, mégpedig mindenekelőtt abban az értelemben, hogy a közép-európai országok közül egyedül Magyarországnak van régi és megszakítatlan állami hagyománya és kormányzási tapasztalata, valamint – last but not least – megbízható és kormányhű hadserege. Ezenfelül mély benyomást gyakorol az itteni jól informált körökre az a tény, hogy a különböző magyar emigráns csoportok, vagy a magyar politikai ellenzék külföldi képviselői, még ha nagyon radikális és szovjetbarát kijelentéseket tesznek is, alapelőben véve nem térnek el túlságosan a hagyományos magyar politika téziseitől. Ez mintegy alapot ad annak a feltételezésére, hogy az összes magyar – a kormány és különféle ellenzéki – hasonló, sőt egyeztetett nyelven beszél, és ebben a magyarok előnyben különböznek például a románoktól, akik között a kormány, illetve az ellenzék politikai tényezőinek orientációi és spekulációi gyorsan változnak a hadihelyzet függvényében és állandóan átmenetinek és konjunkturálisnak tekinthetők.

Magyarország helyzetének ezen értékelése alapján a Foreign Office-ban már többször szóba hoztam, hogy Nagy-Britanniának határozottabb álláspontot kellene kialakítania a magyar ügyekben; ez irányú kezdeményezéscmet egyelőre a szigorúan vett háborús problémákra korlátoztam. Amikor az első, általános jellegű fellépésem eredménytelen maradt, sőt valamiféle visszavonulás következett be a Foreign Office részéről, egy újabb tárgyalás során felhívtam a figyelmet arra, hogy Amerika álláspontja, sőt taktikája a magyar ügyekben merészebb és dinamikusabb lehet, sőt már most is az. Ha kifelé nyilvánosságra került volna az, hogy Amerikának van magyar „programja”. Angliának pedig ilyen nincs, ez nem kívánatos kommentárokat és következményeket vont volna maga után Európában. Ez az érv hatott, bizonyára azért, mert az angoloknak már maguknak is volt ilyen aggodalmuk, és az,

⁸ Puric, Bozidar, dr. – hivatásos diplomata, 1943. aug. 10-től 1944. jún. 1-ig a jugoszláv emigráns kormány elnöke.

⁹ Pásić, Nikola – szerb, ill. jugoszláv politikus. 1881-től a Szerb Radikális Párt elnöke. 1918 előtt Szerbia, 1918 után Jugoszlávia miniszterelnöke több alkalommal is.

hogy én ezt felvettem, értésükre adta, hogy az ügy túllép az angol-amerikai viszonyok körén. Úgy vélem, várható, természetesen a quebeci konferencia¹⁰ eredményétől függően, hogy a britek újra fogják értékelni álláspontjukat, és van lehetőség arra, hogy kinyissuk ezeket a számunkra eddig zárt ajtókat. Ha így történne, eljönne az idő, hogy aktívabb közvetítő szerepet játsszunk Magyarországgal kapcsolatban abból a célból, hogy megkönnyítsük kilépését a háborúból lehetőleg a legkisebb veszteséggel és a Lengyelországgal való háború utáni együttműködés perspektívájával. Hozzáteszem, hogy Amerikának Magyarországgal szembeni aktivitásáról szóló feltételezésemet annak hírére alapozom, hogy Eckhardt Tibort hosszú ideig tartó tétlenség után Amerikában bevonták elég fontos politikai tényezőkkéll folytatott tárgyalásokba.

Ha túl részletesen tárgyalom a magyar ügyeket, ezt nem azért teszem, mintha lebecsülném a többi közép-európai problémát. Magyarországot úgy tekintjük, mint az ék élet, mint egy további, szélesebb és nehezebb akció kiindulópontját. Valójában Közép-Európában csak a magyarokra számíthatunk, és – bizonyos fenntartással – a szlovák autonomistákra, mivel Németország veresége után e két tényezőnek nem lesz semmi más perspektívája, mint a Lengyelországgal való együttműködés – ellenkező esetben veszíteniük kell. De Magyarország, sőt Magyarország és Szlovákia együtt, tágan értelmezett politikai akciónak számára túl szűk alap. Akciónknak figyelembe kell venni a cseh és a román tényezőt is, mindegyiket a maga területén. Csak ha sikerülne eredményt elérnünk ezen a két vonalon, akkor beszélhetnénk arról, hogy esélyek nyílnak meg a lengyel politika előtt a háború után, mégpedig természetesen az orosz tényező figyelembevételével, amiről később lesz szó.

A közép-európai ügyek terén a mi utunk elvált a csehekétől, s ezek jövője oly mértékben függ a háború lefolyásától, amilyen mértékben sem Beneš, sem mi nem vagyunk arra befolyással. Beneš politikájáról levelem második részében írok. Az egyik olyan ország, ahol a cseh–lengyel ellentétek kereszteszódnek – Románia. Az utóbbi időben különböző forrásokból származó értesülések arra mutatnak, hogy bizonyos román tényezők felhagynak Lengyelországgal szembeni eddigi barátságos álláspontjukkal. Egyes románok úgy vélik, hogy Németország bukása után lehetőségük lesz megválasztani politikai orientációjukat. Értesüléseink arra mutatnak, hogy a lengyel–szovjet kapcsolatok megszakítása¹¹ után egyes román körök (az ifjabb Antonescu,¹² Cadore¹³ lisszaboni követ, Gafencu¹⁴ svájci kiküldött, Davila¹⁵ szovjet fél-ügynök, a volt washingtoni követ – de talán még Maniu¹⁶ is) arra a következtetésre jutottak, hogy Lengyelország veszett pozíció, amelytől mielőbb el kell távolodni, hogy azon nyomban Oroszország kegyeiért kell könyörögni, mégpedig Beneš közvetítésével. Nincsenek még pontos értesüléseink arról, hogy mennyiben voltak hatással erre az orientációra az olaszországi események¹⁷ és az orosz offenzíva;¹⁸ feltételezhető azonban, hogy e két tényező következményei kölcsönösen kiegyenlítődnek. Nem szükséges bizonygatnom, hogy ez a román orientáció alapjá-

¹⁰ Az első quebeci konferencia 1943. aug. 10. és 24-e között zajlott le.

¹¹ A lengyel–szovjet diplomáciai kapcsolatok 1943. ápr. 25-én szakadtak meg.

¹² Nyilvánvalóan Mihai Antonescuról van szó, aki miniszterelnök-helyettes, s 1941. júl. 3-tól 1944. aug. 23-ig külügyminiszter volt.

¹³ *Cadore, Victor Georges, dr.* – román egyetemi tanár, diplomata. 1925-től Kolozsvárott, 1932-től Bukarestben egyetemi tanár. 1928-tól 1932-ig parlamenti képviselő. 1932-től 1935-ig Lengyelországban, 1937–38-ban Jugoszláviában követ, ill. nagykövet. 1942-től Portugáliában Románia követ-ségének vezetője.

¹⁴ *Gafencu, Grigore* – román politikus. 1930-tól 1938-ig miniszterelnökségi államtitkár, 1938. dec. 20-tól 1940. jún. 1-ig külügyminiszter. 1940–41-ben moszkvai követ. Később a román ellenzék megbízottja Svájcban.

¹⁵ *Davila* – román diplomata, Románia washingtoni követe 1939 előtt.

¹⁶ *Maniu, Juliu* – román politikus, 1926-tól a Nemzeti Parasztpárt elnöke. 1928–30-ban és 1932–33-ban miniszterelnök. A második világháború alatt C. Brătianuval a németellenes, angolszász orientációjú ellenzék vezetője.

¹⁷ 1943. júl. 25-én az olasz király lemondatta Mussolinét a kormányfői tisztségéről és letartóztatták.

¹⁸ Utalás a kurszki csatára (1943. júl. 5–júl. 15.), ahol a szovjet csapatok megállították a német támadást, felmorzsolták a német erőket és ellentámadásba mentek át.

ban véve a levegőben lóg és Romániát veszélyes útra tereli. Annak illusztrálására, hogy mi várhat Romániára Oroszország teljes győzelme esetén, idézem Csicsajevnek,¹⁹ a szovjet nagykövetség (Bogomolov²⁰ mellett működő) tanácsosának fejtegetéseit, aki személy szerint komoly és művelt ember, s aki nemrég bizalmasan közölte az angolokkal, hogy (ha nem lesz azonnal második front) és Oroszország egyedül nyeri meg a háborút, a „román köztársaságot” a „földrajzi fogalomra” korlátozza, annektálva Moldáviát (azaz az egész Bukovinát is) és az egész Duna-deltát.

A román orientáció mércéje a Magyarországhoz való viszony. Voltak olyan hónapok, amikor a román ellenzék kapcsolatot és megegyezést keresett a magyar ellenzékkel. Néhány hónapja újból fenyegetéseket hallunk Magyarországra címére, a román ellenzék részéről is szükségszerűen hasonló magyar reagálással. Számunkra Londonban nem kétséges, hogy egy Erdélyért vívott külön háború a nemzeti öngyilkosság leghatékonyabb módja lenne Magyarországra, de elsősorban Románia számára. Két évvel ezelőtt a németek kijátszották e két országot egymás ellen. Jelenleg erre ők már nem képesek, viszont Németország szerepét átvette Oroszország és Beneš, és rövidlátó háborúpolitikai szempontból szívesen látnák egyes angolszász elemek is, akik úgy gondolják, hogy egy helyi háború az ellenfél táborában elősegítené annak gyorsabb legyőzését. Ráadásul a jelenlegi és minden más, a közeli hónapokra prognosztizálható körülmények között Románia egy ilyen háborút minden bizonnyal elvesztené. Számomra az sem kétséges, hogy nemcsak a mi elemi érdekeink, de Románia és Magyarország nem kevésbé életbevágó érdekei is azt diktálják, hogy tartós fegyverszünet jöjjön létre köztük minden vonalon mindaddig, amíg sor nem kerül új döntésekre és tisztességes határmegállapításra, amely mindkét ország számára egyforma mértékben szükséges. A magyarokat jelenleg nem kell erről meggyőzni, de a románokkal minden kapcsolatfelvételt fel kell használni arra, hogy a fejükbe verjük ezt az elemi igazságot.

Ha a legközelebbi hónapokban sikerül elérnem, hogy részt vehessünk Londonban a Magyarországhoz fűződő viszonyra vonatkozó álláspont kialakulásában, nem fogom elmulasztani, hogy kiterjesszem ezt a lehetőséget a közép-európai, különösen a román ügyek szélesebb körű megbeszélésére. Ténykedésem alapja ebben az esetben az a meggyőződés lesz, hogy csak az teremtheti meg az önálló lengyel politika feltételeit délen, és főleg csak az menthet meg minket a világtól való elszigetelődéstől ebben az irányban, ha megnyerjük a széles magyar–román bázist amellet, hogy korrekt viszonyt tartsunk fenn Benešsel és óvatosan bánunk a szlovák tényezővel.

Úgy vélem, hogy fejtegetéseimben talál Ön némi olyan anyagot, amely felhasználható lenne a törökökkel folytatott megbeszéléseken. Erőfeszítéseink, amelyek arra irányulnak, hogy a jövőre nézve megőrizzük a közép-európai országok mozgásszabadságát, abban a meggyőződésben gyökereznek, hogy ez a mozgásszabadság mintegy természetes módon a szó szoros értelmében vett politikájuk és gazdaságpolitikájuk egyeztetéséhez vezetne, ami nélkül mindig idegen érdekek kereszteződésének a területe maradnak s újabb háborúk hadszínterévé válhatnak. Nem használok meghatározott jelentésű politikai jogi terminusokat, de meg vagyok győződve arról, hogy a török kormány egyetért azzal az elvvel, hogy szükség van Közép-Európa bizonyos mértékű „balkántalanítására” oly formán történő megszervezése által, amelyre Törökországnak természetesen komoly és pozitív befolyása lenne.

Minden fentebbi fejtegetéshez két fontos fenntartást kell csatolni. A közép-európai ügyekben folytatott egész taktikánkat alá kell rendelnünk Oroszország iránt folytatott politikánknak, amely az ügy természeténél fogva csakis első helyet foglalhat el. Védnünk kell jelenlegi és jövő érdekeinket Közép-Európában, de ugyanakkor vigyáznunk kell arra, hogy kifelé ne keltsük szovjetellenes akciók látszatát és ne adjunk tüzet az ellenünk irányuló szovjet támadások alá.

¹⁹ Csicsajev, Ivan, Andrejevics – szovjet diplomata, 1938–40-ben Lettországból egy kereskedelmi ügynökség titkára, 1941-től 1944-ig Londonban az emigráns kormányhoz akkreditált szovjet követség titkára, tanácsosi rangban.

²⁰ Bogomolov, Alexander Jefromovics – szovjet diplomata, 1941-től Londonban a lengyel, a csehszlovák, jugoszláv, belga, görög és norvég emigráns kormányok mellé akkreditált szovjet nagykövet, 1944-től a Szovjetunió párizsi nagykövetségének vezetője.

Noha jó irányban semmi sem változott a lengyel–szovjet viszonyban az utóbbi hónapok során, sőt a Wasilewska-csoport²¹ és a „Kościuszko” hadosztály²² szervezése továbbra is előrehaladt, elmondhatjuk, hogy helyzetünk abban az értelemben előnyösen változott, hogy már nem mi vagyunk a vita fő, sőt egyetlen tárgya Oroszország és az angolszász hatalmak között. Bizonyos fokig ez a mi érdemünk, de ennél lényegesen nagyobb mértékben a háborús események alakulásának és az angolszászok és Moszkva útjainak szinte elkerülhetetlen szétválásának az eredménye egy sor nem kevésbé fontos területen. Azt, hogy ezeket a növekvő talán nem is annyira érdek-, mint inkább aspirációs ellentéteket egyáltalán el lehet-e és milyen mértékben tusolni, a legközelebbi hónapok fogják megmutatni, amelyek után nekünk is valamivel könnyebb lesz a jövőre következtetnünk. Egyelőre úgy kell cselekednünk – s ezalatt nemcsak a kormányt, hanem minden lengyel képviselőt is értem –, hogy ne nehezsítsük meg az angolszászoknak a lengyel–szovjet viszony rendezésére és enyhítésére irányuló törekvéseit. Még ha ezek az erőfeszítések nem érnek is el eredményt, az angolszászok abban a tudatban maradnak, hogy nem a lengyel félt terheli a bűn azért, hogy nem sikerült elmozdulni a holtpontról. Ehhez azonban elengedhetetlen az, hogy jól tudatosítsuk magunkban az előttünk álló politikai és taktikai kérdések sorrendjét és arányait, és elkerüljünk minden olyan lépést, amely a fő ügy kárára csak olajat öntene a tűzre. Nagykövet Úrnál senki sem tudja jobban értékelni a török kormány eljárásának eleganciáját, amelynek a mienkhez hasonló veszéllyel van dolga, amelynek a mieinkkel nagymértékben szimmetrikus érdekei vannak, s amely képes volt korrekt viszonyt fenntartani Oroszországgal.

A másik fenntartás meglehetősen általános jellegű. Közép-európai, és egyébként általában minden más térségre irányuló politikánkra csak annyiban számíthatunk, amennyiben a Németország feletti győzelem jelentős angolszász részvétellel születik meg.

2. Ezen áttekintésen kívül, amelyet az Ön általános tájékoztatására és a tárgyalásokon való felhasználás céljára szántam, szeretném megkérni Nagykövet Urat, hogy bizalmasan informálja a török kormányt és fűrkésze ki véleményét Benes elnök és kormánya bizalmas tagjai akciójáról, amely Közép-Európa és a Balkán jövőjére vonatkozik.

Benes programja – saját nyilatkozatai, valamint egy sor további adat és értesülés alapján – általában véve a következőképpen vázolható fel. Benes arra számít – és ezt tárgyalásai során nem is titkolja –, hogy a háború után Amerika csak kis mértékig fog érdeklődni az európai ügyek iránt, és Európában a brit befolyás is korlátozott lesz. Ilyen körülmények között Közép- és Kelet-Európában a döntő tényező Oroszország lesz, s a vele való, még a háború befejezése előtt történő megállapodás a csehszlovák politika leglényegesebb feladata. Ezt a megállapodást Benes hosszabb távon úgy képzei el, hogy Szovjetunió–Lengyelország–Csehszlovákia egyezményt hoz létre északon (e két utóbbi ország részvételét a konföderáció a szovjet beleegyezéstől teszi függővé), délen pedig újáépíti a Kis-Entente-t. Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia, mindegyik keleti területeinek megfelelően, sakkban tartanak Magyarországot háború előtti vagy még szűkebb határok között, mégpedig azt a Magyarországot, amely krónikus agrár- és társadalmi fél-forradalom állapotában leledzik. Cserében azért, hogy Románia területi engedményeket tesz Oroszországnak és beleegyezik abba, hogy csehszlovák–szovjet határ jöjjön létre, valamint hogy Oroszország legyen az általános patrónusa a kelet- és közép-európai viszonyrendszernek, Benes kész lépéseket tenni Románia veszélybe került állami létének megmentéséért. Arra az esetre, ha tervei nem járnának sikerrel, Benes nem lát más választást, mint az Osztrák–Magyar Monarchia új, csehszlovák–osztrák–magyar föderáció formájában való feltámasztását, azzal a vélhető szándékkal, hogy majd fenntartja egyensúlyát a Szovjetunió és a háború utáni Németország között. Terveinek végrehajtása érdekében Benes megszerezte az ellenőrzést az egyébként kisszámú angliai magyar

²¹ *Wasilewska, Wonda* – lengyel publicista, újságíró, író. 1934-től 1937-ig a Lengyel Szocialista Párt vezetőségének tagja. 1939-től a Szovjetunióban élt. 1941-től az SZKP tagja. 1941–43-ban az Új Látóhatár c. lap szerkesztője. 1943-tól 1946-ig Moszkvában a Lengyel Hazafiak Szövetségének elnöke.

²² *Kościuszko-hadosztály* – 1943-ban a szovjet kormány jóváhagyásával a Lengyel Hazafiak Szövetsége által szervezett lengyel katonai egység, amely a Vörös Hadsereg oldalán részt vett Lengyelország felszabadításában.

emigráns körök felett (Károlyi-csoport,²³ Révai liberális-szocialista csoportja,²⁴ szlovákiai magyar zsidók csoportja²⁵), valamint kapcsolatot teremtett olyan román tényezőkkel az országban és az emigrációban, amelyek készek arra, hogy a keleti veszteségek ellenében újra magukhoz ragadják egész Erdélyt és visszaállítsák a kis-Entente-ot.

Moszkvai látogatása idején Beneš azt reméli, hogy aláírhatja a már régóta megtárgyalt, 20 évre szóló szövetségi szerződést Oroszországgal, amely az 1942. májusi angol–szovjet szerződéshez hasonló, s amely a kiindulópontja lett volna a fentebb ismertetett tágabb politikájának. Ezenfelül szándékában áll az is, hogy elnyerje a szovjet egyetértést a dunai régióra vonatkozó általános koncepciójához. A látogatás sine die elnapolták a brit politikai tényezők ellenkezése miatt, akik arra a véleményre helyezkedtek, hogy egy bilaterális Prága–Moszkva szövetség megnehezítené az esetleges lengyel–szovjet megegyezést, negatív értelemben előre eldöntené Közép-Európa szélesebb és általánosabb alapokon történő háború utáni megszervezésének esélyeit, továbbá egyáltalán legalábbis korai lépés lenne. A kommunizáló sajtó Londonban jelenleg kampányt folytat ennek a brit álláspontnak a felülvizsgálataért. Az a körülmény, hogy Beneš legalábbis egyelőre nem utazik Moszkvába, természetesen nem zárja elötte annak az útját, hogy más módszerekkel népszerűsítse terveit.

A fenti koncepciók elemzéséből az derül ki, hogy Beneš gyakorlatilag arra törekszik, hogy elválassza Lengyelországot Magyarországtól és Romániától a kárpátoroszfolyosóval (miközben a csehszlovák–szovjet határ csak román és lengyel területi veszteségek árán valószínűleg meg), továbbá, hogy fenntartsa állandóan azokat a területi vitákat, amelyek a trianoni szerződés túlzottan szigorú döntéseiből következtek és amelyek ahhoz a következményeiben oly fatális fejleményhez vezettek, hogy a magyar politika újból függővé vált Németországtól.

A lengyel hivatalos tényezők számos nyilvános közleményben erősítették meg azt a szándékukat, hogy tartósan és szervesen együttműködjenek Csehszlovákiával, valamint készségüket arra, hogy föderációs kapcsolatba lépjenek azzal az állammal vagy legalábbis szövetséget kössenek vele. Továbbra is ezen az állásponton állva a Lengyel Kormány nem nézheti nyugtalanság nélkül a hivatalos csehszlovák politika alakulását, amely egyre merészebben tör olyan célok megvalósítása felé, amelyek azt a veszélyt hordják magukban, hogy Közép-Európában petrifikálódik egy dinamikus nagyhatalom mindenható befolyása, s eközben a csehszlovák politika magának kívánja biztosítani a közvetítői hasznot egy ilyen állapot megszilárdításáért. Egy ily módon kialakult helyzet nem tartalmazna tartós elemeket, és mivel semmivel sem rendezné az Európa e részén meglévő vitákat, új éles konfliktusok, sőt egy harmadik háború csíráit hordozná magában.

Jellemző, hogy Beneš terveiben Bulgária semmiféle szerepet nem játszik. Feltételezhető, hogy Beneš már eleve közvetlen szovjet befolyási szférának tartja ezt az országot.²⁶

Az angolszász hatalmak aktív közép-európai politikájának hiányában Beneš téziseinek – akit ha Oroszország nem is segít, de legalábbis nem akadályoz – esélyük van fejlődésre és ellenlépéseket kívánnak. Ha, mint feltételezhető, a török kormány nem rajong egy olyan politikai koncepcióért, amely egy új, még Jugoszláviát is magába foglaló kis-Entente létrehozása útján szovjet patronátust biztosít, és a magyar aspirációkat újból egy erős Németország felépítésének reményéhez kapcsolja, ezenfelül elvágja a lengyel–török együttműködés lehetőségét, akkor ez a kormány minden bizonnyal megtalálja a módját annak, hogy kifejtse véleményét ezekkel a koncepciókkal szemben.

²³ Károlyi Mihály az angliai baloldali emigrációt tömörítő Új Demokratikus Magyarországi mozgalom vezetője volt 1941 szeptember óta. Károlyi tevékenységére lásd bővebben: Varga F. János: Károlyi Mihály és az antifasiszta emigráció egységfrontja. (1941–1945) Történelmi Szemle, 1975. 2–3. sz. 231–244. old.

²⁴ Révai András újságíró, a Pester Lloyd volt angliai tudósítója által vezetett nagy-britanniai Szabad Magyarok Egyesületéről van szó. 1943. febr.-ig az egyesület elnöke Zsilinszky Antal diplomata, a londoni magyar követség titkára volt. Ide tartozott még Buday György, a szegedi fiatalok egyik korábbi vezetője és Iványi Grünwald Béla történész.

²⁵ Nem világos, kiről van szó.

²⁶ Beneš moszkvai útjára 1943 decemberében mégiscsak sor került; 12-én a szovjet és a csehszlovák emigráns kormány barátsági és kölcsönös segélynyújtási egyezményt kötött.

Nem vagyok annyira jól tájékozott a török politikában, hogy előre tudjam a török reagálást olyan politikai tervezetekre, amelyek egy évvel ezelőtt még számításba sem jöhettek és amelyeket a valóság egy éven belül keresztülhúzhat. Lehetséges, hogy e tervezetek értékelése nálunk és a törököknél egy és másban eltérő lehet. Ha így lenne, biztos vagyok abban, hogy Nagykövet Úr tárgyalásai során megáll az előtt a határ előtt, amelynél ezek az eltérések kezdődnének. Ennek ellenére úgy vélem, hogy fő vonalakban számíthatunk arra, hogy helyzetértékelésünket a török fél megértéssel fogadja, és a török félnek minden kívánt irányú akciója nemcsak barátsága bizonyítéka lenne, hanem konkrét példája lenne annak a politikai együttműködésnek, amely Sikorski tábornok²⁷ politikai végrendeletének egyik fontos eleme.

R[omer]

HIA. Poland. Poselstwo. (Portugal) Box 9. Eredeti gépirat

²⁷ *Sikorski, Wladyslaw* – lengyel tábornok, 1939. okt. 1-től 1943. júl. 4-ig a lengyel emigráns kormány elnöke, s 1944. nov. 7-től a nyugati lengyel hadsereg főparancsnoka.

6.

*Z. Szczerbinski isztambuli lengyel főkonzul¹ jelentése
a külügyminiszternek*

Isztambul, 1943. október 11-én

*Másolat*A LENGYEL KÖZTÁRSASÁG
ISZTAMBULI FŐKONZULJA
Z. S. (13/X)43. sz.*Szigorúan bizalmas*

A KÜLÜGYMINISZTER ÚR részére

London

Az utóbbi időben kétszer meglátogatott egy fiatal, de komoly magyar ellenzéki újságíró, Dr. Frey András,² akit melegen ajánlott nekem a budapesti Görög Követség egykori titkára, aki jelenleg Isztambulban dolgozik.

Dr. Frey a „Magyar Nemzet” című magyar periodika tudósítója, mely orgánum maga köré tömöríti a nem szocialista magyar ellenzék minden árnyalatát, többek között Bethlen gróf csoportját is, amellyel következtetésem szerint beszélgetőpartnerem elég szoros kapcsolatban áll. Meggyőződéses legitimista, konzervatív és nagy germanofób. Igen erősen szimpatizál az angolszász államokkal és Lengyelországgal. E szimpátiának cikkeiben is hangot ad, s ezek éppen ezért nem is mindig jelenhetnek még a cenzúra miatt. Még Bethlen gróf is úgy véli, hogy németellenes hangvételük időnként túlzottan éles, dr. Frey azonban úgy véli, hogy egyes más magyar orgánumok germanofilizmusa miatt elengedhetetlen, hogy ama tendenciákat valami ellensúlyozza.

Dr. Frey több alkalommal járt Lengyelországban, és jól tájékozott a mi politikai viszonyainkban.

Beszélgetőpartnerem szájából Magyarország belső és külső helyzetének alábbi jellemzését hallottam:

A kormányzó és a kormány

A kormányzó, aki Frey szerint nem büszkélkedhet kimagasló intellektussal, mégis jó szándékú, és érzelmei korántsem Németország felé irányulnak. Németország irányában általában meg tudta őrizni a helyes vonalat, amikor mindig szembeszegült a német követelésekkel. Elkövetett azonban két olyan hibát, amelyet nem bocsát meg neki a történelem: hozzájárult a szovjetek elleni hadüzenethez és a Jugoszlávia elleni magyar akcióhoz.

A jelenlegi miniszterelnök, Kállay, nagyszerű kormányfőnek bizonyult, noha nem diplomata, hanem földbirtokos, mégsem követ el hibákat a külpolitikában. Ghyczy, az új külügyminiszter, bár korábban csak egy lojális tisztviselő volt, jelenleg nagy merészséget és kezdeményező képességet árul el.

¹ *Szczerbinski, Z.* – lengyel diplomata, isztambuli főkonzul. Személyéről nem sikerült többet megtudnunk.

² *Frey András, dr.* – újságíró. 1925-től különböző újságoknál, mint pl. Budapesti Hírlap, Magyar-ság, dolgozott; egy időben a Hungarian Quartely segédszerkesztője, 1938-tól a Magyar Nemzet munkatársa. 1944–45-ben Voice of America kommentátoraként dolgozott Ankarában, az Office of War Information törökországi stábjánaként.

Ezt bizonyítja az is, hogy a magyar kormány önálló álláspontot foglalt el Mussolini kormányának elismerésével kapcsolatban. A magyar kormány kizárólag a létezését ismerte el ennek a kormánynak, de nem magát a kormányt, s közben gondosan ügyelt arra, hogy ezt a kormányt olasz kormánynak minősítse. Ez az álláspont annál is figyelemreméltóbb, mivel a budapesti olasz követ azonnyomban Mussolini mellett nyilatkozott, és kinevezték berlini nagykövetnek, valamint azért is, mert Németország nyomására minden tengelyállam kénytelen volt a fasiszta, nem pedig a királyi kormányt elismerni.³

Kállay miniszterelnök nagyon népszerűtlen saját pártja körében és főleg az ellenzék támogatja: a legitimisták, a kigazdák, a liberálisok, sőt még a szocialisták is, akiknek a vezére, Payer⁴ nem örvend túlzott elismerésnek a tömegek körében, mert – szerintük – túlzottan mérsékelt.

Az ellenzék

Mindezek az ellenzéki pártok alkalmas pillanatban képesek megegyezni egymással és szervezetten együttműködni. Nincsenek ugyan közöttük kimondottan kiemelkedő emberek, de vannak olyan tapasztalt politikusok, mint például Sigray gróf,⁵ a legitimisták vezére, Bethlen gróf, Eckhardt (aki még mindig igen népszerű otthon) stb. Hiány van ellenben nagyobb számú tehetséges és tapasztalt emberben. Imrédy és Szálasi csoportjai elvesztették mindennemű jelentőségüket és befolyásukat a társadalomban. A „svábok” – egyes teljesen germanofil elemektől eltekintve – általában hazafias és németellenes beállítódottságúak.

A jövő kildátásai

Amennyiben nem kerül sor szovjet megszállásra, amellyel komolyan számolnak, és amely, mint tartanak tőle, rövid időn belül az egész magyar burzsoázia kiirtásához vezetne, az angolszász inváziót lelkesen fogják fogadni, és semmiféle ellenállásról vele szemben nem lenne szó. Más közép-európai országoktól eltérően Magyarországon az angolok népszerűbbek az amerikaiaknál (Frey szerint maguk az angolok is elismerik, hogy Magyarországon kívül a többi országban az amerikaiak a népszerűbbek). Ma már, mihamarabb ez lehetővé válna, a magyarok kilépnének a háborúból, de amíg a Szövetségesek nem érnek oda, nem tudják, hogyan tegyék meg ezt. A Szövetségeseket egyébként sem a magyarok érzelmei, hanem a tettei érdeklik. Az első időszakban „Amgot”⁶ gyakorolná a hatalmat, majd parlamenti választásokat tartanának. A köztársaság lehetősége nem kizárt, bár a lakosság zöme monarchista érzelmű. A magyarok álma az volna, hogy országukat lengyel csapatok szállják meg, és hadseregük magyar területről lépne át a Lengyel Köztársaság határait.

A gazdasági helyzet

A kedvező háborús konjunktúra következtében a munkások keresete az áremelkedések és az infláció ellenére jelentős mértékben emelkedett. A földreform a háború után lesz végrehajtva a nagybirtok rovására.

³ A Kállay-kormány 1943. szept. 29-én ismerte el a Mussolini vezette ellenkormányt.

⁴ Peyer Károly.

⁵ gr. Sigray Antal

⁶ „Amgot” = Allied Military Government – Szövetséges Katonai Kormány

Föderációs problémák

A föderációs eszme, amelyre kezdetben kissé bizalmatlanul tekintettek, sok hívet szerzett magának azáltal, hogy Lengyelország támogatja és Oroszország kedvezőtlenül viszonyul hozzá. A föderációk keretében végre meg lehet oldani egy sor igen nehezen elintézhető kérdést, például Erdély kérdését. Frey Erdély függetlenségének a híve egy közös magyar–román konföderáció keretében. Erdély függetlensége egyébként Bethlen egyik régi koncepciója is. Fennáll annak a lehetősége is, hogy Magyarország és Ausztria újból összekapcsolódjék föderációs szálakkal. Frey nagyon dicséri Ottó főherceget,⁷ akit személyesen ismer, és akinek állítólag igen radikális nézetei vannak a társadalmi problémákkal kapcsolatban. Beszélgetőpartnerem nagyon nem szereti a horvátokat. Azt mondta nekem, hogy nemrég Budapestre érkezett Maček⁸ kiküldötte, hogy tájékoztódjék a helyzetről és a hangulatról. Maček teljes autonómitást kíván Horvátországnak, s ha ez lehetetlen volna, akkor támogatja Horvátország föderációját Ausztriával és Magyarországgal.

Szlovákiában igen megerősödött a nacionalista hangulat. Mindenesetre a szlovákok nem egyeznek bele többé, hogy alá legyenek rendelve Prágának, hanem a lehető legszélesebb körű autonómiát fogják követelni. A szlovák–magyar vita megoldása is az lenne, ha ez a két állam egy föderációba csoportosulna.

Dr. Frey nagyon dicsérte előttem a jelenlegi isztambuli magyar főkonzult, aki elődjével ellentétben igen merész meggyőződésű és határozottan németellenes beállítódottságú. Miután visszatér Budapestről, ahol pillanatnyilag tartózkodik, találkozni fogok vele dr. Freynél, amint már egyik korábbi jelentésemben említettem, Újvárynak hívják;⁹ Isztambulban tavasz óta van, korábban pedig a politikai osztály egyik osztályvezető-helyettese volt.

A LENGYEL KÖZTÁRSASÁG FŐKONZULJA
Z. Szczerbinski

HIA. Poland. Poselstwo (Portugal) Box. 9. Gépirat. Másolat.

⁷ Habsburg Ottó osztrák főherceget.

⁸ *Maček, Vladimir* – horvát politikus, a Nemzeti Parasztpárt vezetője. 1939. aug. 26-tól 1941-ig miniszterelnök-helyettes.

⁹ *Újváry Dezső* – hivatásos diplomata. 1928-tól 1931-ig Bukarestben attasé, 1931-től 1936-ig Párizsban követségi titkár, 1936-tól a magyar külügyminisztérium politikai osztályának munkatársa. 1943-tól isztambuli főkonzul.

7.

*J. Ciechanowski washingtoni lengyel nagykövet¹ jelentése a
külgügyminiszternek*

[Washington], 1943. október 27.

3/SZ–tjn–58
1943. X. 15-i beszélgetés
Eckhardt Tibor úrral

Szigorúan Titkos
Külgügyminiszter Úrnak
London

Az általános helyzetre vonatkozó bevezető eszmecsere után tájékoztattam Eckhardt urat arról, hogy élénk érdeklődést tanúsítunk Magyarország álláspontja iránt, továbbá kifejeztem az iránti készségemet, hogy lehetőségem szerint mindent megteszek annak érdekében, hogy megkönnyítsem feladatának teljesítését az itteni viszonyok között, amelynek célja az, hogy Magyarország kikerüljön Németország befolyása alól, és „co-belligerence”-ban kerüljön az Egyesült Nemzetekkel.

Eckhardt úr személyéről, nézeteiről, magyarországi pozíciójáról, sőt még küldetésének részleteiről is tájékozódást kaptam korábban Leon Orfowski úrtól,² akit még Budapestről bizalmas kapcsolat fűz hozzá. Orfowski úgy tájékoztattott, hogy Eckhardt úr 1941 tavaszán hagyta el Magyarországot az akkori magyar miniszterelnök, Teleki gróf csendes jóváhagyásával. A Magyar Bank utalt ki pénzt Eckhardt úr amerikai utazására. Utazását közösen kezdeményezte az akkori budapesti amerikai követ, John F. Montgomery³ és Orfowski lengyel követi minőségében. Németország leverésére számítva azt sugalmazták, hogy külföldön teremtsenek lehetőséget arra, hogy a magyarok megegyezzenek a Szövetségesekkel, és közösen azt a javaslatot tették Teleki miniszterelnöknek, hogy Londonba küldje ki gróf Bethlen István volt magyar miniszterelnököt, Amerikába pedig dr. Eckhardt Tibort, a kisgazdapárt elnökét, a kimagasló országgyűlési képviselőt. Bethlen gróf magas korára való hivatkozással nem egyezett bele az utazásba, Eckhardt viszont elutazott Magyarországról, és Kairótól New Yorkig együtt tette meg az utat Orfowskival.⁴

Eckhardt úr élénk szavakkal ecsetelte háláját a kapott segítségért, és kijelentette, hogy már most rögtön van egy kérése hozzám. Érintkezésben áll mértékadó magyarországi körökkel Magyarországnak a német táborból való kilépésének az ügyében. Minden erőfeszítése ellenére mindeddig nem tudta elérni a feltételek konkretizálását.⁵ Ő ezt a tényt azzal magyarázza, hogy a magyar kérdésben, mint egyébként más kérdésekben is, kettősség tapasztalható, mégpedig az, hogy a magyar kérdéssel a State Departementen kívül az Office of Strategic Services is foglalkozik. Míg a mérsékeltbb külügyminisztériummal minden bizonnyal egyetértésre lehetne jutni, addig az Office of Strategic Service-ben a magyar ügyek nemcsak oroszbarát beállítottságú, hanem egyenesen kommunista érzelmű emberek kezében vannak. Néhány napon belül – mondta Eckhardt úr – határozat születik azokról a feltételekről, amelyek alapján Magyarország „co-belligerent”-nak minősülhetne. E tervzet szerint Magyarországnak

¹ *Ciechanowski, Jan* – lengyel diplomata, 1941-től 1945-ig Lengyelország nagykövete Washingtonban.

² *Orfowski, Leon* – lengyel diplomata, 1936. jún. 21-től 1941. jan. 15-ig Lengyelország budapesti követe.

³ *Montgomery, John F.* – amerikai üzletember. Az Egyesült Államokban svájci érdekltségű tejipari vállalatoknál töltött be 1902-től különböző vezető tisztségeket, 1918-tól 1926-ig a Nestlé's Food Corporation ügyvezető igazgatója volt. 1933-tól 1941. máj.-ig az Egyesült Államok budapesti követe.

⁴ Azt, hogy Eckhardt utazása mögött nem Teleki állt közvetlenül, megerősíti Varga Béla közlése is, aki előtt Teleki kijelentette, hogy nem ő küldte ki a kisgazdapárti pártvezért Amerikába. (Varga Béla közlése, New York. 1984. jan. 28.)

⁵ Eckhardt ekkor még nem tudta, hogy mástól hónappal korábban, 1943. szept. 9-ről 10-ére virradó éjjel az angolok átadták Veress Lászlónak, a magyar kormány képviselőjének az előzetes fegyverszüneti feltételeket.

- 1) alá kellene írnia, hogy teljesen a Szövetségesek kegyelmére bízta magát – az „un-conditional surrender” formula értelmében;
- 2) egy, a két fél által megszabott időpontban hadat kellene üzennie Németországnak;
- 3) bele kellene egyeznie, hogy teljesen leszereljk a háború befejezése után.

Eckhardt úr a továbbiakban kijelentette, hogy megérti az „unconditional surrender” formula propaganda-jelentőségét; ugyanakkor tudomása van arról, hogy a szintén az „unconditional surrender”-t elfogadó Olaszországgal kötött fegyverszünet feltételei egy meglehetősen vaskos kötetet tesznek ki. Ezen felül a legutolsó feltételt teljesen lehetetlennek tartja, mert tudja, hogy a magyar kormány semmi ilyesmibe nem egyezne bele. Ezúttal tehát arra kér engem, hogy vessem fel ezt a kérdést Donovan tábornoknak,⁶ hogy megelőzhető legyen egy ilyen határozat meghozatala, ami már a legközelebbi napokban megtörténhet a külön e kérdés megvitatására alakított bizottság ülésén.

Kijelentem, hogy igen szívesen találkozom Donovan tábornokkal, és nem mulasztom el ennek a kérdésnek a felvetését.

Leon Orłowski úr azt mondta nekem, hogy látta gróf Bethlen István volt magyar miniszterelnöknek Eckhardt úrhoz írt hosszú levelét,⁷ amelyből kiderül, hogy mértékadó magyar tényezők számításra segítségünkre a Szövetségesekhez fűződő kapcsolataik rendezésében, továbbá az, hogy korábbi álláspontjuk ellenére a magyar politikusok elfogadják a Lengyelországgal alkotandó politikai föderáció gondolatát. Eckhardt úr kifejezésre juttatta azt az elgondolását is, hogy a Magyarország területére lépő szövetséges haderők élcsapatát a lengyel hadseregnek kell alkotnia, amelyet Magyarországon tárt karokkal fognak fogadni, s ez hozzájárul majd ahhoz, hogy megerősödjék a magyar lakosság bizalma a Szövetségesek iránt.

J. Ciechanowski
A Lengyel Köztársaság
nagykövete

HIA. Poland, Poselstwo (Portugal). Box. 9. Gépirat. Másolat.

⁶ *Donovan, William, Joseph* – amerikai ügyvéd, üzletember. 1942. jún.-tól az Office of Strategic Services igazgatója vezérőrnagyi rangban.

⁷ Bethlen István Eckhardt Tiborhoz intézett levele, amely 1943. máj. 28-án kelt, megtalálható: HIA. Collection of John Pelényi, Box 1.

8.

Feljegyzés Magyarország helyzetéről

Stockholm, 1944. március 31.

Magyarország helyzete

A magyar határ menti német csapatösszevonást a magyarok állítólag folyó év március 15-e körül észlelték. A magyar interpellációra a németek azt a magyarázatot adták, hogy különösebb jelentőség nélküli csapatmozdulatokról van szó.

Egy idő óta tárgyalások folytak Magyarország és Németország között a magyar csapatok maradvékainak a keleti frontról történő kivonásáról. Ezek a tárgyalások magyar kezdeményezésre folytak. E tárgyalások ürügyén hívták meg Hitler főhadiszállására Horthyt, a külügyminisztert, a hadügyminisztert és a törzsfőnököt. Mivel a németekkel nem tudták egyeztetni a magyar kívánásokat, állítólag még Horthy és a többi említett magyar Hitler főhadiszállására érkezte előtt magyar részről kiadták a parancsot a magyar csapatoknak a frontról történő kivonására. A németek viszont a maguk részéről állítólag olyan parancsot adtak ki, hogy minden lehetséges eszközzel meg kell akadályozni a magyar csapatok kivonását. Ezenfelül a magyarok állítólag arra is fel akarták használni a német főhadiszálláson folytatott tárgyalásokat, hogy kieszközöljék a német főparancsnokság beleegyezését abba, hogy Magyarország területét ne használják hadműveleti bázisnak a szovjetek ellen.

Eközben néhány órával Horthynak a főhadiszállásra érkezése után német ejtőernyősök elfoglalták a repülőtereket Budapesten és más magyar helységeiben, és ezzel egyidejűleg a német csapatok átlépték Magyarország határait. Ugyanakkor a német ügyvivő a magyar külügyminisztériumban megnevezte azokat az okokat, amelyek a németeket a Magyarországra való bevonulásra készítették:

1) A német kormány bizonyítékokkal rendelkezik arról, hogy Magyarország tárgyalásokat folytat a Szövetségesekkel Magyarországnak a háborúból való kilépéséről.

2) A német kormány nem tűrheti tovább, hogy a magyarok szabotálják a német háborús erőfeszítéseket.

3) A német kormány nem tűrheti, hogy Magyarországon a front mögött 1 millió zsidó, továbbá több ezer lengyel, francia, angol, szerb stb. tartózkodjék a front biztonságát veszélyeztetve.¹

A németek bevonulása után rögtön megkezdődtek a letartóztatások. Többek között letartóztatták Zsilinszkyt, a kisgazdapárt elnökét,² a polgári demokrata párt elnökét, Rassayt,³ a szociáldemokrata párt elnökét, Payert,⁴ Baranyait,⁵ a Nemzeti Bank volt elnökét és a főrendiház tagját és másokat. Megkezdődött a zsidók letartóztatása is. Feloszlatták a szociáldemokrata pártot és a parasztpártokat. Kállay a török követségre menekült, Keresztes-Fischer belügyminisztert pedig állítólag meggyilkolták.⁶

Az itteni külügyminisztérium állítólag kapott két táviratot a budapesti svéd követségtől, amelyekben a svéd követ azt állítja, hogy az újonnan kinevezett magyar kormány⁷ nem élvezi a magyar

¹ Magyarország német megszállása előzményeinek leírása pontatlan, a tényleges eseményekre lásd: Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919–1945. Második, átdolgozott kiadás. Bp., 1975. 348–362. old.

² Bajcsy-Zsilinszky Endre nem a kisgazdapárt elnöke – azt a tisztséget Szijj Bálint töltötte be –, hanem csak az 1939 augusztusában alakult Országos Intéző Bizottságának tagja volt.

³ Rassay Károly pártját 1935-től Polgári Szabadságpártnak nevezték.

⁴ Peyer Károly a Szakszervezeti Tanács főtitkára volt.

⁵ Baranyai Lipót, a Bethlen-csoport egyik vezető egyénisége 1938-tól 1942-ig állt a Nemzeti Bank élén.

⁶ Keresztes-Fischer Ferencet a Gestapó letartóztatta és koncentrációs táborba hurcolta, de túlélte a háborút.

⁷ Sztójay Döme kormányát 1944. márc. 22-én nevezték ki.

társadalom bizalmát és hogy Sztójay helyébe valószínűleg Imrédyt fogják kinevezni kormányfőnek. A svéd követ egyúttal állítólag azt is kijelentette, hogy Horthy nem vett részt a magyar kormányban lezajlott legutóbbi változásokban. Mindenesetre az itteni magyar követség meg van győződve arról, hogy a jelenlegi magyar kormány Horthy beleegyezése nélkül alakult meg, illetve hogy Horthyt a németek terrorral kényszerítették az új kormány megalakítására.

Március 21-én Ulein Reviczky, az itteni magyar követ⁸ állítólag táviratot küldött Sztójaynak, amelyben kijelenti, hogy nem ismeri el a kormányát. Március 22-én a svéd sajtónak adott nyilatkozatában Reviczky az új magyar kormányt Quisling-kormányként nevezte, amelyet a németek erőszakkal alkalmazásával hoztak létre. Kijelentette, hogy ő továbbra is a törvényes magyar kormányt képviseli. Ezzel kapcsolatban Reviczky tárgyalásokat folytatott az itteni külügyminisztériumban, ahol állítólag ígéretet kapott Bohamantól⁹ arra, hogy Svédország nem fogja elismerni az új magyar kormányt.

A Reviczkyéhez hasonló álláspontra helyezkedtek a magyar követek Bernben, Madridban, Lisszabonban, Helsinkiben, valamint a magyar főkonzulok Konstantinápolyban és Genfben. Az ankarai magyar követség¹⁰ viszont náci szimpátiájáról ismert. Az sem ismeretes, hogy milyen álláspontra helyezkedett Apor,¹¹ a vatikáni magyar követ, aki viszont náci- és németellenesként ismert.

A magyar katonai attasén és helyettesén kívül az itteni magyar követség egész személyzete szolidarizált Reviczky álláspontjával, és az itteni magyar katonai attasé sem németbarát, hanem inkább apolitikus, és állítólag azon az állásponton van, hogy köti a katonai eskű. Reviczky kiköltözött a követség épületéből, és most saját lakásában rendezte be hivatalát, az itteni magyar követség tisztviselőinek egy része viszont továbbra is a követség épületében dolgozik, az épületet állítólag két részre osztották fel, az egyik részt a katonai attasé hivatala foglalja el, a másik részben a többi, a követtel szolidarizáló tisztviselők dolgoznak.

HIA. Poland. Poselstwo (Portugal) Box. 9. Gépirat. Másolat. Aláírás nélkül.

⁸ *Ulein Reviczky Antal* – hivatásos diplomata. 1939. dec. 15-től 1943 őszéig a Külügyminisztérium Sajtóosztályának a vezetője, 1943 végétől 1944. márc. 22-ig stockholmi követ.

⁹ *Bohaman* – személyéről nem sikerült semmi közéletbit kiderítenünk.

¹⁰ Az ankarai követ Vörösmarty János volt, aki 1941. szept. 17-től töltötte be ezt a tisztséget.

¹¹ *Apor Gábor*, báró – diplomata. 1927-től 1934-ig a magyar külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1935-től a külügyminiszter állandó helyettese, 1939-től Magyarország vatikáni követe.

Kivonat J. Ciechanowski washingtoni lengyel nagykövét 1944. április 3-i jelentéséből

Ottó főherceg, miután a sajtóból értesült Londonból történt visszatérésemről, III. 28-án délután felkeresett és nagy érdeklődéssel faggatott a lengyel kormánynak a szovjet követelésekkel¹ kapcsolatban elfoglalt álláspontjáról, valamint londoni benyomásaimról. Elmondtam neki benyomásaimat, és azt mondtam, hogy noha Lengyelország rendkívül veszélyes helyzetben van a szovjet álláspont miatt, mégis kijelenthetem, hogy erkölcsileg a lengyel ügy Angliában jól áll, és hála a lengyel kormány becsületes és mértékletes álláspontjának kormányunk helyzete véleményem szerint kivételesen jó.

Áttértünk a magyar kérdésre. A főherceg szigorúan bizalmas jelleggel közölte velem, hogy már egy idő óta Magyarországon számítottak arra, hogy Németország meg fogja szállni Magyarországot. Elsősorban annak a reakciója volt ez, hogy hiányzott a diszkréció azok körül a tárgyalások körül, amelyeket a nyugati hatalmak folytattak Magyarország képviselőivel külföldön Magyarországnak a német befolyás alól való kikerülésének előkészítése céljából. A főherceg azt mondta, hogy a törvényes kormány kívánságára ő most mintegy Magyarország legfelsőbb hatalmának letéteményese külföldön.² A semleges országokban állomásozó magyar követek elismerik az ő tekintélyét, és kapcsolatban állnak vele. Magyarország fő képviselőjének az európai semleges országokban a Portugáliában állomásozó Wodianert kell tekinteni. Főleg az ő közvetítésével tart fenn kapcsolatot a főherceg is az őt semleges országban lévő többi képviselővel. Az összes magyar követ közül egyedül az ankarai követt, aki egyébként is ismert volt németbarát és náci szimpátiáról, ment át a németek pártjára. A portugáliai, a spanyolországi, a svédországi, a svájci és a helsingförsi követek hívek maradtak a Horthy-rezsimhez, és jelenleg továbbra is nem hivatalosan a magyar érdekek külföldi képviselői maradnak, és megpróbálnak kapcsolatban maradni a földalatti szervezettel, amely Magyarországon létezik.

III. 30-án, előzetes telefonmegbeszélés után, meglátogatott Eckhardt Tibor úr. Kijelentette, hogy országa történetének tragikus korszakán megy át, hogy ő biztos abban, hogy Magyarország nem török meg, és hogy mindent megtesz annak érdekében, hogy végül Németország ellen harcoljon és hogy kikerüljön annak zsarnoksága alól. Az eseményeket a következőképpen ábrázolta: 1944. március 14-én Hitler azzal a követeléssel fordult a magyar kormányhoz, hogy adjon ki a német szerveknek naponta 25 000 menekült zsidót, nyilvánvalóan elpusztításuk céljából. A magyar kormány ezt megtagadta. Később világossá vált, hogy Hitler ürügyül használja ezt fel Magyarország megszállására és a fennálló kormány megdöntésére. Valóban, amikor megérkezett a meghívás igen imperatívív formában, hogy Horthy kormányzó utazzék a Hitlerrel való találkozóra, a kormányzó biztos volt abban, hogy vagy nem jön onnan vissza, vagy legalábbis nem mint államfő tér vissza onnan. Ezért megtett minden intézkedést, és kiadta a megfelelő utasításokat a katonai és a polgári szerveknek, valamint Magyarország diplomáciai képviselőinek. Eckhardt nem biztos afelől, hogy Horthy kormányzó szabadlábban van-e őrizet mellett vagy pedig internálták. A Magyarországra kényszerített „puppet government” olyan emerekből áll, akiknek Magyarországon semmiféle tekintélyük nincs. Eckhardt kifejezte meglegedettségét amiatt, hogy Hitler azért nevezett ki ilyen embereket, mert mások idővel támogatókat szerezhetnek volna maguknak, különösen a szovjetek benyomulásától való félelem hatására: ezek viszont a hazafiás magyarok részéről semmiféle támogatásra sem számíthatnak.³

Eckhardt azt mondta nekem, hogy április 1-jén Hull külügyminiszter⁴ közvetítésével az Elnök elé kívánja terjeszteni a Magyar Ellenállási Bizottság (Hungarian Committee of Resistance) megalakításának a tervét, és szeretné ismertetni velem ennek a bizottságnak a tervezett felépítését abból a cél-

¹ A Cuzon-vonal elfogadására és a Mikolajczyk-kormány átalakítására vonatkozó szovjet követelésekről van szó. Lásd bővebben: George Kacwicz: Great Britain, the Soviet Union and the Polish Government in Exile (1939–1945). Haque, 1979, 165–182. old.

² Ma még tisztázatlan, hogy Habsburg Ottó valóban kapott-e ilyen jellegű felhatalmazást.

³ Eckhardt beszámolója Magyarország német megszállásának előzményeiről szintén nem felel meg a valóságnak. Horthy hivatalában maradt, nem internálták és nem vették házi őrizetbe.

⁴ Hull, Cordell – amerikai politikus, 1933. márc. 4-től 1944. nov. 27-ig az Egyesült Államok külügyminisztere.

ból, hogy kikérje véleményemet erről a kérdésről és megkérjen arra, hogy jelentsem ezt Miniszter Úrnak. Az az óhaja ugyanis, hogy Magyarország és Lengyelország között a lehető legszorosabb megértés és együttműködés álljon fel ebben a mindkét nemzet számára oly nehéz időben.

A „Committee of Resistance” nem lesz kormány, sem ideiglenes kormány, sem pedig nemzeti bizottság. A fentebb említett öt semleges európai országban állomásozó követből fog állni, élére pedig az egykori itteni követ, Pelényi János⁵ úr fog kerülni, aki egy ideig előadott a pittsburghi egyetemen, jelenleg pedig Washingtonban lakik. A bizottság fő feladata az lenne, hogy kapcsolatot tartson, informálja és utasításokkal lássa el a magyar földalatti szervezetet, megértést vívjon ki a semleges országokban, különösen pedig az Egyesült Államokban a magyar ügy iránt és a magyar érdekek védelmében a Szövetségekkel szemben; fegyverek, lőszer és információk szállítása földalatti akciók számára (e feladat megkönnyítése érdekében Eckhardt úr az amerikai kormányhoz intézendő memorandumban kéri az Egyesült Államokban befagyasztott magyar követlések egy részének feloldását); kéri a Lend Lease-szállítások felhasználásának a lehetőségét fegyver és lőszer Magyarországra titokban történő szállításához, és segítséget kér a szállítás terén a feladatok megoldásához; kéri, hogy kapcsolatot tartsa a külügyminisztériummal és felhasználhassa annak futárait, valamint az amerikai rejtjeleket, az amerikai képviselők rejtjeleit, amelyek cenzúráznák, majd továbbítanak a táviratokat a magyar képviseltekhez, illetve a bizottsághoz.

Kérdésemre, hogy Eckhardt Tibor miért Pelényi Jánost javasolta (akit több éve ismerek, mert a magyar követség tanácsosa volt akkor, amikor előzőleg itt voltam követ, és aki iránt a legnagyobb tisztelettel viseltetem, mert kivételesen rendes ember), ahelyett, hogy saját magát javasolta volna, hiszen, mint maga is állította, őt eddig Horthy kormányzó nem hivatalos képviselőjének tekintették, és ez nyilván most is így van – Eckhardt azt felelte, hogy tudatosan járt el így, mert meg akarja őrizni a lehető legnagyobb cselekvési és mozgásszabadságot a maga számára; emellett azért is, mert Pelényi az az ember, akinek tényleg nincsenek ellenségei, ő maga pedig ki van téve egyes olyan körök bírálatának, amelyek őt túl szorosán kapcsolják össze Horthy személyével. Sajnálkozását fejezte ki az amerikai csehszlovák képviselő ellenséges magatartása fölött személye és általában Magyarország iránt. Kifejezte sajnálatát, hogy a magyaroknak nincs senkijük, akik valóban tudnák őket képviselni Angliában.

HIA. Poland. Poselstwo (Portugal). Box 9. Gépirat. Aláírás nélkül. A lapszéken olvashatatlan megjegyzések. Mellette egy francia nyelvű feljegyzés, amely összefoglalja Eckhardt elképzeléseit az Ellenállási Bizottság létrehozásáról. Nem közöljük.

⁵ Pelényi János – hivatásos diplomata, 1933-tól Magyarország washingtoni követe. 1940 novemberében lemondott állásáról tiltakozásul azért, mert Magyarország csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. 1941-től a Dartmouth College (Hannover, USA) professzora.

10.

Gustaw Potworowski lisszaboni lengyel ügyvivő levele a külügyminiszterhez

[Lisszabon], 1944. június 12.

3/15

1 melléklet

Titkos
A Külügyminiszter Úr részére
London

Ezennel megküldöm a jelenlegi magyarországi helyzetre vonatkozó, Wodianer követtől származó feljegyzést.

Ezenkívül jelentem, hogy W. követtől kapott tájékoztatás szerint Horthy, noha alárendelte magát a németeknek, képes bizonyos feltételeket szabni nekik. Például állítólag elérte, hogy a lengyel menekülteket néhány fő kivételével ne deportálják Németországba. Többségük állítólag mindeddig magyarországi koncentrációs táborokban tartózkodik.

Németországi koncentrációs táborokba szállítottak kezdetben körülbelül 200 magyar politikai személyiséget is, de többségüket visszashállították Magyarországra. Közülük jelenleg állítólag körülbelül tízen maradtak Németországban.¹ A fő ok, ami miatt Horthy behódolt a németeknek Wodianer véleménye szerint állítólag az attól való félelem volt, hogy ellenkező esetben Hitler ráuszította volna Magyarországra a szomszédait, akik czúttal már teljesen darabokra tépték volna az országot.

A Lengyel Köztársaság ügyvivője
Gustaw Potworowski
meghatalmazott miniszter

a)

Wodianer Andor volt lisszaboni követ feljegyzése
Lisszabon, 1944. június 2.

A budapesti kormány helyzete

A Sztójay-kormány a magyar náci szélsőségesek súlyos nyomása alatt áll, akik katonai diktatúrára törnek. Ez a nyomás rövid idővel ezelőtt kormányválsághoz vezetett, amelyet Sztójay ideiglenesen úgy oldott meg, hogy a kormányban tárcát kínált Imrédynck,² aki ezt némi habozás után elfogadta. A szélsőségesek elégedetlenek a Sztójay-kormány szerintük „könnyelmű” politikájával a zsidókérdés megoldása és a baloldaliak visszaszorítása terén. Úgy látszik, hogy Berlin bátorítja a szélsőségeket és a romániaihoz hasonló helyzet van kialakulóban, ahol a németek készenlétben tartják Horia Simát³

¹ Pontatlan információ. Nem ismeretes pontosan, hogy a németek hány politikust és közéleti személyiséget tartóztattak le, de akiket őrizetbe vettek – néhány egyedi esettől eltekintve –, nem engedtek vissza Magyarországra. Igaz viszont, hogy a német koncentrációs táborokban külön elbánásban részesültek, s többségük túlélte a háborút.

² Imrédy Béla 1944. május 23-án lépett be a Sztójay-kormányba mint az ország gazdaságpolitikáját irányító tárca nélküli gazdasági miniszter.

³ *Sima, Horia* – vasgárdista politikus. 1938 őszétől Codreanu meggyilkolása után a Vasgárda vezére. 1940-től államtitkárként belépett a kormányba. Az 1941. januári vasgárdista lázadás után Németországba menekült.

és Vasgárdáját részben Antonescu állandó sakkbantartására, részben lehetséges utódként. Magyarország esetében Szálasi és Hubay⁴, valamint követőik játsszák ezt a szerepet.

A kormányzó

Horthy meglehetősen visszavonult a politikától, és csak katonai ügyek iránt érdeklődik. Az a pletyka járja, hogy fia, Miklós, megpróbált elmenekülni Magyarországról, de a határon a németek feltartóztatták és visszaküldték. Azt mondják, hogy Bethlen gróf a kormányzó személyes védelme alatt a királyi palotában tartózkodik.

A zsidókérdés

A közvéleménynek elege van a zsidóüldözésből. Noha a kormány a zsidók jogait korlátozó rendeletek özönét bocsátja ki, a lakosság passzív ellenállása megghiúsítja e rendeletek végrehajtását. Így pl. felhagytak a gettók létrehozásával, mivel a keresztények nem hajlandók átadni házaikat a gettók számára kijelölt kerületekben. A kormánynak az a terve, hogy nagy számban telepítsen zsidókat a fontosabb gyárak köré, a munkások ellenállása miatt megghiúsult.⁵

A sajtó betiltása

A kormány továbbra is betiltja a nem-náci sajtót. Számtalan egyéb lap között kénytelen volt beszüntetni megjelenését a Bethlen és Szekfü⁶ által szerkesztett, a legjobb magyar havi folyóiratnak tartott „Magyar Szemle”, valamint a „Nouvelle Revue de Hongrie” és a „Gazette de Hongrie”

A bombázások

A folytatódó szövetséges légitámadások következményeként elsősorban Magyarországon, Romániában, Bulgáriában és Franciaországban egyre fokozódik az angolszászokkal szembeni ellenzenv. Az ezekben a megszállt országokban élő emberek két tűz közé kerültek; az angolszászok, akiknek győzelmét kívánják, súlyosan büntetik őket, ugyanakkor az oroszok, akiktől rettegnek, békén hagyják őket, s ez idővel a szovjetekkel szembeni barátságosabb érzelmek kialakulásához vezet. A német megszálló erők nem sokat szenvednek a bombázások miatt, hiszen ők birtokolják a legjobb óvóhelyeket, az áldozatok a helyi lakosok. Az ő véleményük szerint a megszálló erőket gyorsabban lehetne megtörni, hogyha Németországban saját népük viselné a bombázások súlyos következményeit.

HIA. Poland. Poselstwo (Portugal). Box 9. Gépirat. Másolat. Kézzel ráírva „T/4/6” Wodianer feljegyzése eredetileg angol nyelvű.

⁴ Hubay Kálmán – újságíró, szélsőjobboldali politikus. 1937-ben csatlakozott Szálasi Ferenchez és a hungarista mozgalomhoz. 1939-től nyilas képviselő, 1940-től a nyilas ún. országépítő tanács vezetője, Szálasi helyettese. 1942-től a Pálffy–Fidél vezette nemzeti szocialista párt egyik vezetője.

⁵ Wodianer tájékoztatója a zsidókérdés kapcsán a magyar lakosság „passzív ellenállásáról” sajnos nem felel meg a valóságnak. Wodianer később maga is visszavonta szavait. Lásd a 12. sz. iratot.

⁶ Szekfü Gyula.

11.

Gusztaw Potarowski lisszaboni lengyel ügyvivő levele Seidler¹ (?) részére

[Lisszabon], 1944. június 27.

Seidler (?) úr részére
London

Néhány hónappal a Wodianerrel való közvetlen kapcsolatfelvétel után szeretném felvázolni benyomásaimat, egyelőre laza és kötetlen formában, azzal a fenntartással, hogy ezek első megfigyelések, amelyek a jövőben változhatnak és módosulhatnak.

1. A régi kormányhoz hű magyar diplomaták akciója innen szemlélve egyelőre eléggé zavarosnak látszik. Nincs összeköttetés és koordináció, nincs nagyobb presztízsű egyéniség, a saját gyengeség érzése, személyes vetélkedések és antipátiák, s végül, de nem utolsósorban – a szilárd politikai gerinc hiánya: ezek az okai ennek az állapotnak. Aktivitásukat egyébként fékezi a nyugati szövetségesek igen óvatos és kiváló álláspontja (amely egyébként, úgy tűnik, az angolokat jobban jellemzi, mint az amerikaiakat), akik kifejezetten nem akarják lekötöztetni magukat amellett, hogy segítséget nyújtsanak egy olyan magyar diszpozíciós központ létrehozása mellett, amely frissen megtért bűnösökre támaszkodna, s ezt Wodianer és kollégái nagyon jól érzékelik.

2. Nem hiszem, hogy Wodianer a kezdeményezője vagy jelentősebb mozgatója lehetne ezen erőik megszervezésének. Átlagos formátumú ember. Egy követ, amilyent tucatszám termel ki minden diplomácia, és akinek, benyomásom szerint, fontosabb az, hogy nagyobb egyéni sérelem nélkül élje túl a nehéz időket, mint hogy vásárra vigye a bőrért kockázatos vállalkozásokban. Kétségkívül értelmes, kiegyensúlyozott ember, aki világosan tisztában van országa helyzetével, irántunk őszinte barátsággal viseltetik, de egy kicsit válaszütra került. Szakított ugyan a jelenlegi kormánnyal, de amennyire tudja, igyekszik védeni Horthy álláspontját, kerüli a kategorikusan németellenes kijelentéseket. Azt bizonygatja például, hogy a németeknek sem lehet kifogásuk azellen, hogy ő korábban tárgyalásokat folytatott a Szövetségesekkel, mert e tárgyalások tartalma mindig az volt, hogy a magyarok csendben fognak maradni és esetleg védekeznek majd a bolsevikok ellen, amíg a nyugati szövetségesek át nem lépik határaikat – akkor viszont Németország veresége már úgyszólván kétségtelen volna, Magyarország ilyen vagy olyan állásfoglalásától függetlenül. El van keseredve az angolok habozása miatt (lásd fentebb). Még olyan pletykák is eljutottak hozzám, hogy állítólag kezd a szovjetek felé tekingetni (bár előttem természetesen semmi ilyesmit nem árult el). Jelen voltam barátí, de elég éles szóváltásoknál közte és Ambró² között (aki itt volt egy ideig legutóbb; egy ebédnél találkoztam vele Wodianernél, amelyre rajtunk kívül olaszok és svédok is meg voltak hívva). Tudom, hogy valami közös üzenetet³ szerkesztettek Kowalewski ezredesnek, de az egész beszélgetésből kiderült, hogy Ambró Wodianert tutyimutyinak, Wodianer viszont Ambrót hóbortosnak tartja. Főleg arról volt szó, hogy Ambró hirtelen Rómába készül, hogy ott a szabad magyarokat képviselje (olasz felesége és ingatlanai vannak Rómában), Wodianer ezt viszont korainak és meggondolatlanak tartja (kit fogsz ott képviselni?).

Zárójelben megjegyzem, hogy tájékoztattak akkor arról is, hogy a volt osztrák követ Rómában átvette az osztrák követség épületét, és kiakasztotta rá az osztrák címert és zászlót. Róma felszabadulása után Apor azonnal szakított Sztójayval. nem volt hajlando a Vatikánba költözni, és kapcsolatba lépett Wodianerrel és Amoroval.

3. Wodianert idegesíti az a hír, hogy Ullein Reviczky Londonban tartózkodik (e levél írása közben kaptam meg a cáfolatot ebben az ügyben, amit már közöltem is vele). Wodianer határozottan nem szereti Reviczkyt, de egyébként elismeri, hogy mozgékony, energikus, intelligens és jelentős kapcsolata

¹ Személyét nem sikerült azonosítanunk.

² *Ambró Ferenc* – hivatásos diplomata. 1938-tól 1940-ig belgiami ideiglenes ügyvivő, majd 1941. jún 22-től 1944. márc 22-ig madridi magyar követ.

³ Az irat eddig nem került elő.

vannak a magyarországi földalatti mozgalommal, ezért sok esélye van arra, hogy könnyebben szót ért az angolokkal. Ő maga Londonba szeretne utazni, de fél, hogy a portugálok nem engednék utána vissza.

4. A pénzügyi kérdésre velem folytatott beszélgetései során nem tért többé vissza, de Szembek miniszter azt mondta nekem, hogy Ambro kijelentette, hogy az a pénz, amivel Svájcban rendelkeznek,⁴ csak egy-két hónapra lesz elég, tehát a segítség részünkről időszerűvé válhat. Ezt csak a rend kedvéért írzem meg, mert tudom, hogy Szembek miniszter írt már erről.

5. Nem szeretnék ezen első benyomásaim alapján következtetéseket levonni, annál kevésbé, mert Kowalewski ezredes és Szembek miniszter immár többéves kapcsolataik és tapasztalatuk alapján több adattal rendelkeznek ehhez. Egy dolog azonban kétségtelennek látszik számomra:

Ha a volt követek akciója egyáltalán azt fogja eredményezni, hogy a szabad magyarok valamiféle komolyabb központot hoznak létre, melyre haszonnal támaszkodhatnánk mint politikai tényező, Lisszabon akkor sem tekinthető elsőrendű központnak ezen akció számára, inkább csak egyik, még csak nem is a legfontosabb arcvonalának. Várható egyébként, hogy jelentősége bizonyos fokig tovább fog csökkenni, amint növekednek a kommunikációs nehézségek Portugália és Magyarország között az invázió előrehaladtával.

G. P.

HIA. Poland. Poselstwo (Portugal). Box 9. Eredeti gépirat. G. Potworowski kézjegyével, amely mellett a következő kézzel írt dátum szerepel: „4/7”. A levél címzettje a rosszul olvasható kézírás miatt nehezen azonosítható. A levél végén a következő, kézzel írt, szintén nehezen olvasható utóirat található: „P. S. Ezt a levelet néhány nappal megírása után küldöm el, mert egy kissé „darabosnak” és kevésbé(...) tartotam, de azért adtam neki levél, nem pedig hivatalos jelentés formáját, amelyben jobban kell minden szóra ügyelni, s ezáltal nehezebb (...)”

⁴Valószínűleg a Kállay-kormány által Svájcban elhelyezett pénzalapról van szó.

12.

Gustaw Potworowski lisszaboni lengyel ügyvivő feljegyzése a külügyminiszter számára

[Lisszabon], 1944. július 13.

Szigorúan titkos

A Külügyminiszter Úr részére
London

Az utóbbi napokban alkalmam volt hosszabb beszélgetést folytatni Wodianerrel, és megállapíthattam, hogy a magyarországi fejleményekhez való viszonya a sokkal nagyobb pesszimizmus irányában változott. Azt mondta nekem, hogy a deportált magyar politikusok, lengyel és zsidók magyarországi visszatéréséről szóló hírek, amelyekről korábban beszámolt nekem (lásd a jelentést), hamisnak bizonyultak. Sztójay kormánya egyre inkább függ a megszálló hatóságoktól, főleg pedig az azok élén álló „Reichsbevollmächtigter”-től. Ez a kormány állandó zsarolásnak van kitéve azáltal, hogy olyan, még szélsőségesebb címekkel választják fel, amelyeknek a képviselői a jelenlegi kormányban Endre és Baky belügyminisztériumi államtitkárok.¹ Ezek a legrosszabb, de ugyanakkor igen aktív elemek a kormányban, még a viszonylag mérsékelt Imrédynél is károsabbak. „Nem értem – mondta Wodianer –, hogy Horthy ebben a helyzetben a helyén marad. Kezdetben tehetett engedményeket, mint mondani szokta, emberi életek megmentése érdekében, de most már világossá vált, hogy senkit sem volt képes megmenteni. Tulajdonképpen vagy le kellene mondania, vagy öngyilkosságot kellene elkövetnie.” Ebben a helyzetben Wodianer rá akarja beszélni az új kormány lisszaboni és madridi ügyvivőit (Újpe-ryt és Hollant,² a lisszaboni követség egykori titkárát és tanácsosát), hogy ők is szakítsanak ezzel a kormánnyal, ami – kifejezése szerint – tiltakozás lenne a négyzetben.

Említettem neki, hogy kívánatosnak tartanánk londoni utazását, amire azt felelte, hogy szívesen odautazna, de azt szeretné, ha előbb ideutazhatna Apor, a vatikáni magyar követ, aki nála fajsúlyosabb és jó kapcsolatban van az angolokkal, és aztán vele együtt utazhatna Londonba. Azt tanácsoltam, hogy ezeket a kérdéseket az itteni angol nagykövetséggel beszélje meg, amit ígérete szerint meg is fog tenni. Személy szerint úgy vélem, hogy valóban helyes lenne, hogy Wodianeren kívül Londonba utazhatna még egy olyan magyar, akinek nagyobb a tekintélye és jobb adottságai vannak ahhoz, hogy ott politikai akciót fejtsen ki.

A Lengyel Köztársaság ügyvivője
G. Porworowski
meghatalmazott miniszter

HIA. Poland. Poselstwo. (Portugal) Box. 9. Gépirat. Másolat.

¹Endre László 1944. ápr. 11-től 1944. szept. 8-ig, Baky László 1944. ápr. 1-től 1944. szept. 2-ig volt belügyminisztériumi államtitkár.

²Hollán Sándor – diplomata, 1943-tól a lisszaboni magyar követség tanácsosa. 1944. márc. 19. – Magyarország német megszállása – után nem mondott le állásáról, s a Sztójay-kormány madridi ügyvivőjévé nevezte ki. Csak 1944. okt. 15., a Szállasi-puccs után távozott tisztségéből.

13.

*J. Szembek követ levele T. Romer külügyminiszternek
Lisszabon, 1944. szeptember 11.*

17/44. sz.

Igen Tisztelt Miniszter Úr,

Folyó hó 8-án felkeresett Wodianer követ, s mint mondta, tájékoztatni kívánt a követek bizottságának és saját magának legutóbbi lépéseiről. Közölte velem, hogy mivel alkalmá nyílt bizonyos javaslatokat¹ küldeni Budapestre, hangsúlyozottan azt tanácsolta, hogy mielőbb kezdjenek konkrét tárgyalásokat a Szövetségekkel. A Romániával fennálló konfliktussal kapcsolatban arra az álláspontra helyezkedett, hogy Magyarországra nézve öngyilkosság lenne, ha háborúba keveredne Romániával e kérdés miatt. Wodianernak az a véleménye, hogy a magyaroknak ki kell vonulniuk a vitás területekről, és az egész konfliktust a Szövetségek újbóli elbírálására kell bízni.²

Más magyarok, akikkel erről a témáról beszéltem, szintén azt bizonygatták, hogy a probléma egyszerűbb, mint amilyenek látszik. Bár Magyarország továbbra is azt állítja hivatalosan, hogy egész Erdélynek integrálisan hozzá kell tartoznia, de ez a koncepció nem tartható fenn. Kerek számokban számolva Erdély 5 millió lakosából 3 millió a román és 2 millió a magyar. Nincs tehát semmi akadálya annak, hogy a lakosság megfelelő átcsoportosítása mellett a magyarok megkapják az ország két ötödét, a románok pedig a három ötödét. Természetesen felmerülnének bizonyos helyi nehézségek, különösen azoknak a magyar városoknak az esetében, amelyeknek az egész hinterlandja román. Jó szándék esetén ezek az akadályok is kiküszöbölhetők lennének.

Távozása előtt Wodianer felvetette még a kölcsön ügyét, amelynek folyósítása nélkül a magyaroknak nehéz lenne nyugaton propagandát kifejteniük. Azt is elmondta nekem, hogy Mikofajczyk³ miniszterelnök úr audiencián fogadta Eckhardt urat, aki felvetette neki ezt az ügyet. Hálás lennék, ha Miniszter Úr megküldené nekem a megfelelő információkat ebben a kérdésben.

Szembek

HIA. Poland. Poselstwo (Portugal). Box 9. Eredeti gépirat, Szembek aláírásával.

¹ Lásd a 14. sz. iratot.

² Úgy tűnik Wodianer nem értesült arról, hogy a 2. magyar hadsereg 1944. szept. 5-én támadást indított Dél-Erdély elfoglalására.

³ *Mikofajczyk, Stanislaw* – lengyel politikus, a Lengyel Parasztpárt vezetője. 1941-től a Lengyel Nemzeti Tanács ügyv. alelnöke, 1941-től 1943-ig a W. Sikorski vezette lengyel emigráns kormányban miniszterelnökhelyettes és belügyminiszter. 1943. júl. 14-től miniszterelnök.

14.

Gustaw Potworowski lisszaboni lengyel ügyvivő feljegyzése Tadeusz Romer külügyminiszter számára [Lisszabon], 1944. szeptember 15.

Tadeusz Romer
Külügyminiszter Úrnak
saját kezébe
L o n d o n

Szigorúan titkos

Folyó hó 14-én beszélgettem Wodianer úrral, aki tájékoztatott az ő és kollégái akciójáról, amellyel arra akarják készíteni a magyar kormányt, hogy kezdjen mielőbb tárgyalásokat a Szövetségekkel. Információi nagyjából megegyeznek azokkal, amelyekről Miniszter Úr már tájékoztatást kapott Szember követ folyó hó 11-i 17/44. sz. levelében. Tájékoztatásul átadta nekem másolatban a magyar kormányhoz eljuttatott szuggeszióit (1. sz. melléklet), az azokra érkezett VIII. 27-i választ (2. sz. melléklet) és az ő legutóbbi, VIII. 29-i viszontválaszát (3. sz. melléklet), azzal a kéréssel, hogy ezeket szigorúan bizalmasan kezeljük. Hozzátette, hogy lépéseiről állandóan tájékoztatja mind az amerikaiakat, mind pedig az angolokat. Budapestre továbbított néhány javaslatot a tárgyalások felvételének technikai lebonyolításával kapcsolatban is, amelyekben amerikai tényezőkkel folytatott nem hivatalos megbeszélések alapján a Szövetségekkel való kapcsolatfelvétel legmegfelelőbb helyszínéként Rómát (tekintettel az angolokkal és az amerikaiakkal jó kapcsolatban lévő Aporra) vagy Lisszabont javasolja (ahol az Egyesült Államok nagykövetségén vannak olyan tényezők, akik nagy megértést tanúsítanak ezek iránt az ügyek iránt). Itt megjegyzem, hogy elsősorban Deák úrról¹ van szó, aki a Columbia egyetemen a nemzetközi jog professzora, magyar származású, de állampolgárságot nyert amerikai, aki itt kifelé mint polgári légügyi szakértő szerepel, valójában azonban a közép-európai ügyek szakértője.

A jelenlegi kormányt Wodianer mérsékeltebbnek és „megfontoltabbnak” ábrázolja, mint Sztójay kabinetjét, szerinte inkább konzervatív elemekből áll és fellép a nemzetiszocialista szélsőségek ellen.

A Romániával kötött fegyverszünet feltételei, amelyből kiderül, hogy van lehetőség arra, hogy Erdély egy része Magyarországra maradjon, reményt keltettek Wodianerben arra, hogy valamiféle szövetséges döntőbíráskodás útján lehetséges lenne a kérdés kompromisszumos megoldása oly módon, hogy a határ mindkét oldalán számszerűleg azonos román és magyar kisebbség maradjon.

Wodianer körültekintő és elég zavaros általános megnyilvánulásából arra lehet következtetni, hogy az események alakulásának megfelelően egyre inkább és egyre nyilvánvalóbban figyelembe veszi döntő tényezőként a szovjet tényezőt, ugyanakkor legalább biztosítani akarja Magyarország számára a Szövetségekkel való kapcsolatfelvételt az angolszászok közvetítésével.

A fentieket beszámolási kötelezettségem miatt küldöm meg Miniszter Úrnak, de nem gondolom, hogy a „követek bizottságának” lépései és állásfoglalásuk ma már nagyobb szerepet játszhatna a magyar kérdés elintézésében.

Az utolsó pillanatban megkaptam Wodianer követtől Eckhardt Tibor VIII. 30-i hozzá intézett érdekes levélnek másolatát (4. sz. melléklet). Megjegyzem még, hogy a magyar kormányhoz intézett

¹*Dedk Ferenc* – magyar származású amerikai jogászprofesszor. 1925-ben telepedett le az Egyesült Államokban, 1939-ben kapott állampolgárságot, 1929–1947-ig a New York-i Columbia Egyetem tanára. Különböző kormányhivatali tisztségeket is betöltött. Kapcsolatban állt Eckhardt Tiborral. 1943-tól az amerikai kormányzat különleges megbízottja volt Európában, alezredesi, majd ezredesi rangban az amerikai katonai hírszerzésnek dolgozott. 1943–44-ben Lisszabonban tartózkodott.

üzenetét Wodianer a Követek Bizottságának a nevében küldte el, amihez Barczától² kapott felhatalmazást, tekintettel arra, hogy innen könnyebb összeköttetésbe lépni Budapesttel.

A Lengyel Köztársaság ügyvivője
G. Potworowski
meghatalmazott miniszter

4 Melléklet

a)

1. sz. melléklet

Wodianer Andor feljegyzése Gustaw Potworowski lisszaboni lengyel ügyvivőnek

Lisszabon, 1944. augusztus 25.

A Nagykövetek Bizottságának utasítására kérem, hogy továbbítsa a következő üzenetet a Kormányzóhoz:

„A romániai események folytán immár halaszthatatlanná vált, hogy Magyarország, létérdekeit tartván szem előtt, a következő döntő lépésekre határozta el magát:

1. A Kormányzó a románokhoz hasonlóan azonnal kérjen fegyverszünetet az Egyesült Nemzetektől, még akkor is, ha ez erőszakos visszahatást váltana ki a németek részéről.

2. Magyar csapatoknak román területen bármily célból való felhasználására irányuló esetleges német követelések feltétlenül elutasítandók.

3. Konfliktus és vérontás elkerülése végett a románokkal közlendő, hogy Magyarország hajlandó a II. bécsi döntést az Egyesült Nemzetek döntőbírószági ítélete alá bocsátani. Ha azonban ennek ellenére román csapatok magyar területre behatolnak, Magyarország védekezni fog.

4. A Kormányzónak kötelessége a Szövetségesek reguláris csapatainak megérkezéséig az országban a rendet fenntartani és az anarchiát megakadályozni.

Azok a személyes veszélyek, amelyek ezekből a lépésekből kifolyólag az ország vezetőit fenyegetik, eltörpülnek amellet a nagy történelmi felelősség mellett, amely rájuk hárulna abban az esetben, ha elmulasztanák az ország megmentése érdekében ezeket az életbevágóan szükséges intézkedéseket a legsürgősebben megtenni.”

b)

2. sz. melléklet

A magyar kormány válasza Wodianer Andor 1944. augusztus 25-i üzenetére
1944. augusztus 27.

Katonai téren Magyarország csak védekező lépésekre készül, hogy elkerülje Románia átállásának következményeit.

A Kormányzó döntésének értelmében a továbbiakban nem deportálják a zsidókat. A zsidókérdéssel a kormány fog foglalkozni és a kormány saját szervei találnak majd rá megoldást.

²Barcza György – hivatásos diplomata. 1938. máj.-tól 1941. ápr. 6-ig Magyarország londoni követe. 1943-tól Kállay Miklós miniszterelnök és a hazai németellenes ellenzék, elsősorban a Bethlen-csoport megbízottja Svájcban. Titkosszolgálati csatornákon kapcsolatot tartott Londonnal és Washingtonnal. A „követek bizottságá”-nak egyik vezetője, valószínűleg Barcza György 1944. aug. 24-én Horthyhoz küldött üzenetéről van szó.

A szélsőséges jobboldali agitáció megelőzésére minden politikai pártot feloszlattak. Magyarország politikájának célja a belső rend megőrzése és a határok védelme, a románok vagy az oroszok inváziójának megelőzése.

A Kormányzót mindenről informálják és egyre aktívabb szerepet játszik az ország sorsának irányításában.

Ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni. Elhatározásainkat kizárólag a nemzet érdekei és földrajzi helyzetünk diktálják.

c)

3. sz. melléklet

*Wodianer Andor Budapestre küldött táviratának szövege,
1944. augusztus 29.*

Táviratuknak a védekező háborúra, a zsidók deportálásának leállítására és a belső rend megőrzésére vonatkozó részei a jelen körülmények között elfogadhatók. Külpolitikai szempontból azonban a válasz nem érinti azt, hogy az ország megvédése az orosz megszállástól többé már nem kérdés. Az események erre már negatív választ adtak. Hasonlóképpen többé nem látszik valószínűnek, hogy határainkat meg lehet védeni az oroszok ellen, amíg megérkeznek az angol-amerikai erők. Kállay terve sem megvalósítható többé, vagyis az, hogy méltányos megegyezésre kell jutni az angolszász hatalmakkal, *mielőtt* megszállják az országot (ezért a jelenlegi rezsim Kállayt árulónak nevezte). Számunkra ma az a probléma: mily módon kerülhetjük el, hogy országunkat a fenyegető, Magyarország ellen irányuló orosz–román katonai együttműködés teljesen megsemmisítse.

A Nagykövetek Bizottsága a Kormányzóhoz intézett két táviratában³ már megjelölte a kövendő utat. Amennyiben az ország vezetőinek nincs meg az erkölcsi és fizikai bátorságuk az ezekben megjelölt lépések megtételéhez, nemzetünk sorsa véglegesen megpecsételődik. Nem kalandorkodásról van szó, hanem ellenkezőleg, arról, hogy a lehető legkevesebb veszteséggel védjük meg az országot egy tragikus kalandtól.

Ha még van rá idő, azonnal közölni kell készségünket a feltétel nélküli megadásra a szövetségesekkel, lehetőleg az angolszász hatalmak révén.

d)

4. sz. melléklet

*Eckhardt Tibor levele Wodianer Andorhoz
New York, 1944. augusztus 30.*

Kedves Wodi!

Szeretnék informálni a jelenlegi eseményekkel kapcsolatos nézeteimről. Az események felgyorsulása feltétlenül szükségessé teszi, hogy mostantól kezdve nagyon szoros kapcsolatot tartsunk. Hálás lennék, ha e levél egy másolatát átadná Barczának, Bessenyeinek⁴ és Apornak. Kérlek, hogy Ulein-nel annyit közölj, amennyit jónak látsz.

³ A második táviratot nem találtuk meg, valószínűleg Barcza György 1944. aug. 24-én Horthyhoz küldött üzenetéről van szó.

⁴ *Bakács-Bessenyei György, báró* – hivatásos diplomata. 1938-tól a külügyminisztérium politikai osztályvezetője, 1941-től vichyi, 1943-tól 1944. márc. 22-ig berna magyar követ.

1. Az a siker, amit a románok Magyarország rovására egy kedvező fegyverszünet elérésével kíváltak, hosszú hónapok óta a legkedvezőtlenebb fordulat, amire én figyelmeztettem az otthoniakat. A Kállay-kormány mindvégig felemás magatartást tanúsított, amely márciusban a német megszálláshoz vezetett anélkül, hogy együttérzést ébresztett volna elnyomott népünk iránt a szövetségesek részéről. Az undorító zsidóellenes kilengések a lehető legellenségesebb propaganda áradatát hozták magukkal. Beneš arra használta az erdélyi kérdést, hogy Magyarországot a németekhez kösse. A butaságért nagyobb árat kell fizetni, mint a tisztességtelenségért.

A jelenlegi helyzetben az egyetlen kedvező esemény a quisling-Sztójay eltávolítása. Az új kormány valamennyi tagja lojális a Kormányzóhoz, aki úgy látszik, legalábbis részben visszanyerte a Magyarország feletti rendelkezési jogot. A kabinet új tagjai mérsékelt politikusok, néhányukat anti-náciként ismerem. Komolyan remélem, hogy elég belátóak lesznek, eltörlik a felháborító antiszemita intézkedéseket.

2. E változások olyan lehetőségeket nyitnak meg előttünk, amelyeket ki kellene használnunk. Elméletben kétirányú cselekvés képzelhető el:

a) Ha az angolszász erők partra szállnak az Adriai-tenger észak-keleti partján vagy a visszavonuló németeket üldözve benyomulnak Jugoszláviába, akkor el kell érnünk, hogy a Kormányzó vagy bármilyen más kompetens tényező az országon belül, vonja vissza a magyar hadsereg maradvékát az orosz frontról, avval a céllal, hogy kapcsolatot keressenek a közeledő angolszász erőkkel. Ezt a visszavonást délnyugat felé úgy kellene végrehajtani, hogy így elvágjuk és megbénítsuk a németek Balkánról elvezető menekülési útját. Ha egy ilyen végső csapást mérünk a nációkra, akkor ez legalábbis részben felmentést szerezhet nekünk, és így talán nem fognak majd teljesen lefegyverezni a szövetségesek.

b) Mindenesetre, a nációkkal szembeni aktív és passzív ellenállás céljára, újra kell szervezni és aktivizálni kell a magyar földalatti mozgalmat. Több ilyen értelmű üzenet ért el engem Magyarországról, de részemről ilyen akció nem lehetséges mindaddig, amíg Amerikában kell maradnom.

3. Most, a németek hatalmának hanyatlásakor sürgősen realizálni kellene a két utóbbi lehetőséget. E célból egyikünk se vágja el most azokat a szálakat, amelyek még a „hivatalos” Magyarországhoz fűzik. Ellenkezőleg: a kormány új tagjait is meg kell környékezni és meg kell nyerni az ügynek. A lehető legrosszabb lenne számunkra most nyilvánosan Horthy ellen fordulni. Bármit is gondolunk az ő jelenlegi szerepéről, tartsk meg magunknak, mivel kétségtelenül ő tudja leginkább befolyásolni a magyar hadsereg viselkedését.

Mindent megteszek azért, hogy mielőbb Rómába jussak (lehetőleg Lisszabonon keresztül). Itt sok jóakarát tapasztalható, de – nem tudni mi okból – az angolok ellenzik azt. Tudna bármelyikőtök segíteni nekem a briteknél? Én természetesen soha nem bántottam meg őket. Lehet, hogy az Amerikához fűződő barátságomat kifogásolják.

4. Washingtoni tartózkodása idején rendkívül eredményes beszélgetést folytattam Mikofajczykkal. Ő segít nekünk, amikor csak tud, de az ő helyzete sem irigylésre méltó. Megbízható és reméljük, nagyon hasznos barát. Rendkívül hálás vagyok Neked azért, hogy egy kölcsönt próbálsz szerezni. Hasznosabb lenne most, mint valaha volt. Megkaptad válaszat leveledre? Kifuthatunk az időből is ez ügyben.

5. Most kaptam üzenetet Ullein Reviczkytól, aki azt kérdezi, hogy Károlyi Mihállyal együtt hajlandó lennék-e résztvenni a Magyar Közös Bizottságban. Azt válaszoltam, hogy „a legelső probléma egy olyan politikai platform kialakítása, amely mind a három szövetséges hatalom, mind a mi számunkra elfogadható. Ha ez lehetséges, nem szabad, hogy személyes ellentétek zavarják meg a magyar egységet.” Ullein is informált engem, mielőtt elindult Svédországba, hogy pártom felhatalmazta, nevében is folytasson tárgyalásokat. Cserébe azt kértem tőle, hogy előzetes hozzájárulásom nélkül ne folytasson pártom nevében tárgyalásokat és ne kössön megállapodásokat. Ezt a hozzájárulást nem adtam meg.

Remélem, kapok Tőled híreket, szívélyes üdvözzellettel

Peti

*Wodianer Andor, Ambró Ferenc, Chorin Ferenc, Kornfeld Móricz és Bethlen Gábor¹ levele
Horthy Miklós kormányzóhoz*

Wodianer [Andor] üzenete Budapestre
Lisszabon, 1944. szeptember 27.

Az ellenséges csapatok határainkat átlépték. Ebben a tragikus pillanatban az alulírottak még egy utolsó kísérletet tesznek a Kormányzó Úr öfömméltóságát annak parancsoló szükségességéről meggyőzni, hogy – amennyiben eddig is még nem történt volna meg – minden belpolitikai momentum félretevéseivel – megadásra való készségünknek lehetőleg megfelelő meghatalmazással ellátott katonai személyiségek útján haladéktalanul kifejezést kell adnunk három szövetséges főhatalommal szemben. Magától értetődik, hogy egyidejűleg kollaborációs hajlandóságunkat is ki kell jelentenünk, mert ezzel nemcsak negatív, hanem pozitív értelemben is használhatnánk az országnak.

A taktikai helyzet kilépésünkre relatíve kedvező. A német vonalak átmenetileg konszolidálódnak látszanak. Magatartásunk ezt a folyamatot megszakítaná. Lelkiismereti kérdésekről nem lehet szó: ugyanis eltekintve az országnak kockán forgó kérdéseitől, a márciusi események óta nemcsak semmiféle morális obligációban nem vagyunk a németekkel, hanem akkori perfid eljárásuk egyenesen feljogosít bennünket arra, hogy ellenük forduljunk.

A bolsevista veszély, amennyiben ez a régi virulens formájában még egyáltalában fennállna (a romániai és bulgáriai hírek e tekintetben nagyon megnyugtatók), elhárítani már nem áll módunkban. Rajtunk kívül álló erőktől függ és abba beleszólásunk nincs, hogy vajon az immár elkerülhetetlen orosz megszállással Magyarország bolsevizálódik-e vagy sem. Ha Közép- és Kelet-Európa bolsevizálódik, mi is bolsevizálódni fogunk. Különben nem. Ma ellenben 1919-cel nem egy speciális magyar, hanem általános európai problémáról van szó. Egyébként, ha kilépésünkkel az amúgy is már elkerülhetetlen német összeomlást siettetnénk, mindenesetre az angolszászok könnyebben vethetnének gátat esetleges bolsevista-imperialista törekvéseknek Európában, mintha erejüket még sokáig Németország letörésére volnának kénytelenek felhasználni.

Lakatos tábornok² legutóbbi parlamenti beszédében felvetette a kérdést, hogy milyen előnyünk származna a fegyverletételből. Íme néhány a sok válaszból:

- I. Ezeket tízezrek halnak meg legjobb fiaink közül a német érdekekért folyó küzdelemben. Ez megszűnne.
  - II. Megkímélnénk az országot a teljesen kilátástalan küzdelemmel járó további anyagi pusztulástól. A még romba nem dőlő gyáraink továbbra is biztosíthatnának munkásaink százezrei számára megélhetést.
  - III. Már a fegyverszüneti tárgyalások során felhozhatnánk a románokkal szembeni helyzetünket erősítő érveket, mint például:
    - a) a bécsi döntést nem mi, hanem a románok provokálták, amivel megelőztek egy a németeknek felette kellemetlen magyar–román konfliktust. Az arbitrage kérdéssel tehát a románok német érdekeket szolgáltak.
    - b) Amíg a románok nem kértek maguk német csapatok kiküldését a román hadsereg képzése címén, a német csapatok nem mentek át Magyarországra területén stb.
- A „feltétel nélküli megadás” kifejezéstől nem szabad megijednünk, hiszen látjuk, mi történt finn, bolgár és román viszonylatban.

¹ Chorin Ferenc és Kornfeld Móricz – családtagjaikkal – 1944. jún. 26-án érkeztek Lisszabonba. Ambró Ferenc szeptember elején szintén a portugál fővárosokban tartózkodott. Gr. Bethlen Gábor Bethlen István legkisebb fia – diplomáciai pályára lépett. 1940. nov. 2-től a bulgáriai magyar követség első titkára. 1943 végén vagy 1944 elején apja – Horthy és Kállay tudtával Lisszabonba küldte, hogy a kiugrási ügyekben közreműködjön. 1944 szeptemberében még itt volt.

² Lakatos Géza – vezérezredes, 1944. aug. 29-től 1944. okt. 16-ig miniszterelnök.

Bizonyos értesüléseink szerint a szovjet egyetért az angolszászokkal abban, hogy a Kormányzó Úr Öfőméltósága értesíttessék, hogy a szövetségesek hajlandók magyar megbízottal feltételeket közölni. Moszkva szerint Magyarország lényegesen enyhébb feltételekre számíthat, ha csatlakozik a Németország elleni küzdelemhez.

A Kormányzó Úr Öfőméltóságán múlik, hogy Magyarország megmentésére kínálókozó ezt az utolsó lehetőséget felhasználja.

Wodianer, Ambro, Chorin, Kornfeld és Bethlen.

HIA. Poland. Poselstwo (Portugal). Box 9. Angol nyelvű gépirat. Másolat. Az iraton megtalálható G. Potworowski kézjegye és egy dátum („GP, 13/10”), valamint egy olvashatatlan félmondat. A levél tartalmilag azonos változatát a lisszaboni magyar követség iratanyagából közli: Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon, 498–500. old. E változatban a második bekezdés harmadik mondata után így folytatódik a szöveg: „Ez a kedvező helyzet azonban rövid ideig, egy-két hétig, talán csak napig fog tartani. Tehát a legsürgősebb elhatározás szükséges. Periculum in mora”

16.

*Gustaw Potworowski lisszaboni lengyel ügyvivő feljegyzése
a külügyminiszter számára*

[Lisszabon], 1945. január

TITKOS

A Külügyminiszter Úr részére
L o n d o n

Beszélgetés Habsburg Ottó főherceggel.

Ottó főherceg, aki szigorú inkognitóban tartózkodik itt, legfiatalabb öccse, Hubert útján tudomra adta, hogy szívesen találkozni vélem. A találkozásra egy reggeli keretében került sor egy olyan lakásban, amelyet itteni barátaink engedtek át a főhercegeknek; jelen volt mindkét Habsburg és én. A találkozás célja minden bizonnyal az volt, hogy Ottó főherceg pontosítsa irányunkban a legutóbbi magyarországi eseményekkel kapcsolatos álláspontját, és ezzel egyidejűleg kifürkésse a mi nézeteinket. Annál is inkább célszerűnek tarthatta ezt, mivel Miklós kormányának megalakulása¹ zavart, ingadozást és dezorientációt idézett elő az itteni magyarok között, akiknek a lengyel tényezőkkal fenntartott kapcsolatairól a főherceg kétségtelenül informálva van.

Igy a beszélgetés rögtön az elején természetes módon a magyar ügyekre terelődött. A főherceg kifejezésre juttatta azt a meggyőződését, hogy a szovjet offenzíva súlypontja jelenleg áthelyeződött Lengyelországra, mivel Magyarországon Miklós kormányának megalakulásával azok a politikai célok, amelyekre a szovjetek törekedtek, el lettek érve, annál is inkább, mivel a szövetséges közvélemény csaknem teljesen bedőlt e kormány demokratikus látszatának anélkül, hogy alaposabban megvizsgálta volna annak lényegét. Azonnal ráharapott arra az általam feltalált, a Miniszter Úr nekem megküldött értékelésével egyező véleményre, miszerint a szovjetek célja az volt, hogy Magyarországon leszereljék a szovjetellenes elemeket, és előkészítsék maguknak az utat a balratolódáshoz. Ennek alátámasztására felsorolt egy csomó adatot és részletet a kormány összeállításáról, amelyeket vázlatosan már közöltem Miniszter Úrral. A nyilvánvalóan kommunistákon kívül Miklós kormánya két csoportból áll: 1 – mérsékelt pártönkivüliekből, olyan nagy tekintélyű és tehetséges emberekből, akik viszont államszervező tevékenységre teljesen képtelenek. Ezekhez kommunista államtitkárokat osztottak be, akik

¹ Az 1944. dec. 22-én Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormányról van szó, amelynek elnöke Dálnoki Miklós Béla vezérezredes lett.

de facto a hatalmat gyakorolják. Így például a belügyminiszter egy ismert író és történész² – aki azonban abszolút képtelen arra, hogy kiadjon valamiféle adminisztratív intézkedést.

A másik csoportot „a szó legszűkebb értelmében vett konzervatív” pártok képviselői alkotják (akik közé még a szocialistákat is besorolta). Ezek olyan tárcákat kaptak, amelyek normális időkben talán fontosak is, de teljesen lényegtelenek a mostani döntő pillanatokban: az oktatást, a pénzügyeket, az ipart. Hangsúlyozni kell ezzel kapcsolatban azt, hogy a másodrangú egyéniségeket vették be a kormányba, a pártvezetőket mellőzték.

Az agrárpártnak a vidéken legbefolyásosabb képviselője például az országgyűlés alelnöke³ lett, ami inkább tiszteletbeli funkció, a kormányba a pártnak egy sokkal kevésbé ismert tagja került be.

A parlamentbe megválasztott 230 képviselő közül 200 a kommunista,⁴ ezek részben nyíltan, részben „parasztpárt”, „munkás-parasztpárt” stb. fedőnév alatt működnek.

Különös figyelmet érdemel a rendkívül burjánzó törvényhozó tevékenység. Többek között olyan földreformot erőltetnek, amelyek ellentétesek a legelemibb gazdasági elvekkel. Nemcsak hogy általában túl kicsik a kiosztott parcellák, de a tulajdonosokat az első néhány évre törvényileg megfosztották kormányhitelek felvételének lehetőségétől a föld megművelésére, viszont kötelezték őket arra, hogy a termés 50%-át adják le „a reform költségeire”.

Ami a hadsereget illeti, annak többsége a debreceni kormány mellett foglalt állást, amiben főleg olyan indítékok játszottak szerepet, mint a németeken való bosszúállás mindazokért az elnyomó intézkedésekért és a kivégzésekért, amelyeket Horthy eltávolítása után követtek el. A németek oldalán állítólag csak 6–7 magyar hadosztály maradt.

A beszélgetés további részében felvettem a külföldi magyaroknak a Miklós-kormányhoz való viszonyulását. A főherceg megállapította, hogy Amerikában ezt a kormányt mindeddig csak a másodrangú baloldali és kommunista körök ismerték el, ellenben nincs semmi hír arról, hogy bármi-féle kijelentést tett volna e tekintetben Eckhardt T. vagy más vele kapcsolatban álló vezető személyiség, mert ezzel nem habozott volna eldicsekedni a szovjet propaganda, amely rádión keresztül urbi et orbi szétkürtöl minden, a debreceni kormányhoz való adhéziót. Egyébként Eckhardt, akitől a főherceg a közeli napokban híreket vár, mindeddig arra az álláspontra helyezkedett, hogy megőrzi a teljes tartózkodást, és félreáll „egészen a következő háborúig, amelyre 4–5 év múlva számít”. „Azt tanácsoltam és továbbra is azt tanácsolom neki, hogy ne kötelezze el magát, ugyanakkor tartson fenn lehetőleg szoros kapcsolatot pártjának otthoni tagjaival. Ez a tartózkodás tűnik a legcélszerűbbnek, mivel a Miklós-kormány elleni nyílt fellépés a németbarátság vádját vonhatná maga után.”

Európában Károlyin⁵ kívül elismerte Ulléin Revitzky és a Stockholmban tartózkodó követek csoportja (többek között Ghyka, az utolsó washingtoni követ⁶), az ankarai követ, az ankarai követség és az isztambuli konzulátus személyzete, Bobrik⁷ párizsi és Apor római követ.

A berni csoport, Ambró Madridban és Wodianer itt (ez utóbbról bizonyos kétkedéssel nyilatkozott) továbbra is tartózkodnak, ellenben Horthy utolsó kormányának ügyvivői itt és Madridban – Újpestery és Hollan – az új kormány mellett nyilatkoztak.

Általában a külföldi magyarok között nagy dezorientáció és opportunizmus uralkodik, amit vagy karrierszemponatok motiválnak, vagy pedig az a szándék, hogy mentsék magyarországi vagyonukat.

² Erdei Ferenc.

³ Téves információ. A kommunista Sántha Kálmán mellett az októberista Juhász Nagy Sándort választották az Ideiglenes Nemzetgyűlés másik alelnökévé. Juhász Nagy – bár a 30-as évek végén Bajcsy-Zsilinszky révén kapcsolatban állt a kisgazdapárttal – nem volt tagja a pártnak. Az Ideiglenes Kormányban két kisgazdapárti politikus vett részt: Vásáry István és Gyöngyösi János.

⁴ Tévedés. Az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek csak 70 kommunista képviselője volt.

⁵ Károlyi Mihályon.

⁶ Ghyka György – hivatásos diplomata. 1940. dec. 14-től 1941. dec. 12-ig washingtoni magyar követ.

⁷ Bobrik Arno – hivatásos diplomata. 1940. áprilisáig Argentínában, Paraguayban, Uruguayban és Chilében magyar követ. 1943-tól vischy-i majd 1944. aug.-tól, felszabadulásától párizsi magyar követ.

Fel szeretném hívni Miniszter Úr figyelmét arra, hogy a főhercegnek Eckhardt álláspontjára vonatkozó fentebb idézett kijelentése nem egyezik meg Eckhardthoz intézett ...-i ... sz. táviratának⁸ tartalmával, amelyet Miniszter Úrnak megküldtem, s amelyben a főherceg kijelenti, hogy „a passzív álláspont a jelen pillanatban végzetes lehet, és kéri álláspontjának világos megfogalmazását”. Fel kell tehát tételezni, hogy időközben, a helyzet alaposabb tanulmányozása után a főhercegnek a debreceni kormánnyal kapcsolatos álláspontja bizonyos változáson ment át.

Egyébként Ostrowski⁹ úr tájékoztatott arról, hogy néhány nappal ezelőtt az ő közvetítésével eljutott az itteni magyarokhoz Eckhardt távirata, amelyben Eckhardt határozottan pozitívan foglalt állást a Miklós-kormánnyal szemben. Magyar körökből származó értesüléseim szerint Barcza Bernből a követek bizottsága nevében üdvözlő táviratot intézett ehhez a kormányhoz,¹⁰ amelyben örömét fejezi ki annak megalakulása miatt, Wodianer pedig ezenfelül a maga nevében is küldött egy ilyen nyilatkozatot.

Ausztriával kapcsolatban a főherceg láthatólag tartózkodó volt. Kérdésemre csak annyit említett, hogy a Szövetségek között a moszkvai nyilatkozat¹¹ alapján megkötött titkos egyezmények „toute satisfaction”-t adnak, de ha Ausztriát szovjet csapatok szállnák meg, az eddigi tapasztalatokból ítélve ezeknek az egyezményeknek valószínűleg nem lenne nagy jelentőségük.

A főherceg nagyon érdeklődött és kifaggatott a lengyel ügyek állásáról, eközben az ügyek alapos ismeretéről és nagyfokú megértésről tett tanúbizonyságot. Többek között rendkívül hízegően nyilatkozott az amerikai lengyel emigráció szerepéről.

A főherceg legfiatalabb öccsével együtt a közeli napokban elhagyja Portugáliát, hogy Spanyolországon keresztül Párizsba utazzék.

Ügyvivő

Gustaw Potworowski
meghatalmazott miniszter

HIA. Poland Poselstwo (Portugal) Box 9. Cépirat. Másolat. Kézzel aláírva a dátum: „3/3 1945”

⁸ Az iratot nem találtuk meg.

⁹ *Ostrowski, Rawila* – lengyel diplomata, 1944–45-ben a lisszaboni lengyel követség vezetője.

¹⁰ Ez megfelel a valóságnak. Barcza György „Diplomata emlékeim” című emlékiratának második kötetében ezzel kapcsolatban a következőket írta: „A Követek Bizottsága megfelelő biztos diplomáciai úton üdvözlőlevelet küldte a debreceni kormánynak és hazafias készségét nyilvánította.” (Svájc, 1943. április–1945. december. 66. old. HIA. Barcza-memoár.)

¹¹ 1943. nov. 1-jén Moszkvában a Szovjetunió, az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság nyilatkozatot tett közzé Ausztriáról, amelyben leszögezték, hogy Ausztriát fel kell szabadítani a német uralom alól és vissza kell állítani függetlenségét és állami önállóságát. A nyilatkozathoz csatlakozott később Franciaország is. (Lásd: Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések. 1918–1945. Második, bővített kiadás, Bp., 1983. 560. old.)